

PRILOG PROUČAVANJU STALEŠKIH RAZLIKA I DRUŠTVENO-GOSPODARSKIH ODNOSA U SREDNJOVJEKOVNIM POLJICIMA

Ante Laušić

UVOD

Činjenica da je znanstveni pristup proučavanju društvenog razvitka u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, pa prema tome i onoga u Poljicima kao njezinu integralnom dijelu, u zadnje vrijeme u našoj historiografiji prilično zanemaren, nastojim ovim skromnim prilogom o poljičkom društvu na stanovit način upozoriti znanstvenike da je njihovo angažiranje na toj problematici, o čijoj važnosti nisu potrebna posebna objašnjenja, veoma aktualno i neodgodivo.

Premda smo za objašnjenje hrvatskog i poljičkog srednjovjekovnog društva upućeni na nevelik broj povijesnih i drugih vrela, neosporno je ipak da nam raspoloživa neobrađena arhivska i ostala materijalna građa može više no dosad garantirati razumljivije i temeljitije tumačenje ne samo društvenog i gospodarskog nego isto tako političkog i kulturnog sadržaja što ga je hrvatsko srednjovjekovlje u sebi sadržavalo.

Spomenuta potreba i dužnost nastavljanja proučavanja hrvatskog srednjovjekovnog društva na jedno i mogućnosti realizacije na drugoj strani osnovom su ovoga priloga o društvenom ustrojstvu i organizaciji vlasti u Poljicima. Odmah valja napomenuti da ovo raspravljanje o tom fenomenu nije strogo omeđeno završnom granicom srednjega vijeka, već za stoljeće-dva zadire i u društvena događanja novovjeke poljičke povijesti. To se opravdava činjenicom što se i naš osnovni izvor — Poljički statut (dalje PS) — svojim odrednicama i sadržajem nije ograničio na vrijeme kada je nastao (polovica 15. stoljeća), nego nam je poljički zakonodavac, kodificirajući postojeće društvene i druge norme, oslikao društveni život u Poljicima najmanje za jedno stoljeće prije nastanka statuta, a kasnija njegova dorada i prilagodba neminovno nas vodi preko granica srednjega vijeka. Tu činjenicu uzimaju u obzir uglavnom svi oni znanstvenici koji su se neposredno ili posredno bavili poljičkom prošlošću.

U tekstovima pod preko 400 naslova¹ u našoj i stranoj historiografiji poljička se prošlost obrađuje u cijelosti ili parcijalno, ili se tek usput spominje.

¹ Najveći dio građe za povijest Poljica sakupio je Frane Brničević i objavio u *Poljičkom zborniku* I, Zagreb 1968. Poslije toga objavljen je cijeli niz naslova (vidi, npr., *Poljički zbornik* II i III, *Poljica* /list Poljičkog dekanata/, 1, 2, 3, 4 i 5, te druge publikacije).

Nije, valja priznati, u svemu tome zanemaren ni njezin društveni aspekt, ali ne možemo ni izdaleka biti zadovoljni opsegom građe i ponuđenim rezultatima.² Stoga će svaki naredni istraživački napor na društvenoj problematici Poljica biti ogroman doprinos ne samo rasvjetljavanju prošlosti ove male kneževine, nego i rasvjetljavanju društvenog, gospodarskog, političkog i kulturnog života srednjovjekovne hrvatske državotvorne zajednice, o čemu najrječitije kazuje *Supetarski kartular* i druga autentična vrela nastala upravo na poljičkom srednjovjekovnom prostoru.

DRUŠTVENO USTROJSTVO POLJICA

Gotovo svi znanstvenici koji su proučavali društvenu strukturu srednjovjekovnih Poljica suglasni su s činjenicom da se to društvo, gledano sa socijalnog stajališta, razlikovalo od onoga društva u ostaloj Dalmaciji i Hrvatskoj, ne samo u ekonomskom već isto tako i u staleškom pogledu. Slažu se osim toga i u činjenici da je proces nastajanja klasnih razlika ovdje kasnije počeo i sporije tekao nego drugdje. Pažljiv uvid u većinu članova PS daje nam pravo na zaključak da su određene specifičnosti, kao npr. solidarnost i svakidašnja povezanost svih članova Poljica bez obzira na ekonomske i staleške razlike, bile i ostale značajke koje su u Poljicima garantirale demokratske društvene odnose i tako stoljećima održavale poljički teritorijalni integritet.

Imajući u vidu da su odnosi prema sredstvima za proizvodnju, uloga u društvenoj organizaciji rada te način i opseg sudjelovanja u raspodjeli proizvedenih dobara³ bitni čimbenici za definiciju klase, pitamo se mogu li se

² Od značajnijih radova koji obrađuju društveno-gospodarske prilike i organizaciju vlasti u Poljicima navodimo ove: Franjo Rački: *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII stoljeća*, Zagreb 1894; Frane Ivanišević: *Poljica, Narodni život i običaji*, Zagreb 1903—1906; Alfons Pavić: *Prinosi povijesti Poljica*, Sarajevo 1903; Ivan Pivčević: *Povijest Poljica*, Split 1921; Ivan Strohal: *Pravna povijest dalmatinskih gradova*, dio I, Zagreb 1913; Antun Dabinović: *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb 1940; Stipe Kaštelan: *Povijesni ulomci iz bivše slobodne Općine-Republike Poljica*, Split 1940; Đuro Ljubić: *Lige i posobe u starom hrvatskom pravu i njihov odnos prema Poljičkom statutu*, Rad (JAZU) 240, Zagreb 1931; B. D. Grekov: *Polica*, izd. Akademija nauka SSSR, Moskva 1951; Viktor Novak — Petar Skok: *Supetarski kartular*, JAZU, Zagreb 1952; Miho Barada: *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb 1957; Lovre Katić: »Imbrevijature splitskog notara de Salandis«, *Starine* 47, Zagreb 1957; Ivan Božić: »Vrv u 'Poljičkom statutu', *Zbornik filozofskog fakulteta* IV/1, Beograd 1957; Eduard Beglen: »Pučki kotari u Poljicima«, *Istorijski časopis* VIII, Beograd 1959; Ferdo Čulinović: *Državnopravna historija Jugoslavenskih zemalja* I, Zagreb 1961; Antun Cvitanić: »Slavenski pravni elementi u statutarnom uređenju Poljica, Brača i Splita«, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Split 1963; Juraj Marušić: »O agrarno pravnim pitanjima i društvenom uređenju Poljica«, *Poljički zbornik* I, Zagreb 1968; Ferdo Čulinović: »Državnopravni položaj slobodnih općina Poljica«, *Poljički zbornik* II, Zagreb 1971; Juraj Marušić: »Plemeniti ljudi Poljičani u XV veku«, *Glas CCLXXX SANU*, Od. društvenih nauka, knj. 15, 1971; Juraj Marušić: »Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomsko-društvenom životu poljičkih sela (i katuna)«, *Poljički zbornik* II, Zagreb 1971; Juraj Marušić: »Prilog istraživanju procesa i stupnja ekonomsko-društvenog raslojavanja i klasnih odnosa u staroj poljičkoj župi-općini«, *Poljički zbornik* III, Split 1978. Neizostavan udio u proučavanju (djelomično) društveno-gospodarskih prihoda u Poljicima imaju i Baltazar Bogišić, Matija Mesić, Vatroslav Jagić, Marko Kostrenčić, Vladimir Mošin, Ferdo Šišić, Nada Klaić i drugi.

³ *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, Zagreb 1969, str. 461—463.

spomenuti elementi primijeniti i na srednjovjekovno poljičko društvo? Analiza svih članova PS uvjerila nas je u suprotno, pa tako omogućila da zaključimo kako se to društvo sve tamo do kraja XV. st. razlikovalo samo u staleškom i ekonomskom, a nikako strogo u klasnom pogledu, kao i da to društvo nije bilo posve feudalno.

U kojem je vremenu došlo do stvaranja staleških razlika, odnosno kada se poljičko »didičko« plemstvo izdiglo iznad ostalih stanovnika u određenim pravima i dužnostima, a slobodnim seljacima i zavisnim kmetovima priznat status kakav bilježi PS., do sada nije nikome uspjelo definitivno odgovoriti. Poljička nam legenda omogućava da formiranje staleškog društva u vrijeme narodnih vladara možemo sigurno isključiti jer izvori⁴ poznaju samo slobodne seljake, zvane »villani«.

U znanosti je s razlogom prihvaćeno mišljenje, uglavnom temeljeno na članovima PS, da je srednjovjekovno poljičko društvo, s obzirom na staleške razlike, bilo trovršno: *plemstvo, slobodni seljaci i kmetovi*.

Što nam PS i drugi relevantni izvori nude za objašnjenje nastanka i razvoja tih triju društvenih kategorija, njihova ekonomskog i pravnog položaja, stvaranja vlasti i udjela u njoj, međusobnih odnosa itd.? Valja odmah kazati da PS, u prvom redu, u sebi krije dosta nejasnoća zbog toga što je, kako ispravno reče Ivan Božić, »često dopunjavan«, a ostali izvori, brojem i sadržajem šturi, ne mogu nam taj nedostatak nadoknaditi.

a) Plemstvo

Razlog da se poljičko plemstvo proučava i tumači sa sasvim drugih pozicija nego plemstvo u Dalmaciji i Hrvatskoj ima svoje puno opravdanje. Samim svojim postankom (bar ono didičko), razvojem, ekonomskim i pravnim položajem bilo je osjetno različito od izvanpoljičkog plemstva. Točno je, naime, da je poljičko plemstvo (»didići« i »vlastela«) bilo »vrhunski SLOJ sa stanovitim kvazifeudalnim osobitostima, i to kako obzirom na njihov PLEMİČKI karakter, tako i obzirom na njihovo vlasništvo nad nekretninama koje su obrađivali i drugi prema njima zavisni seoski proizvođači«,⁵ *ali mu je bio oduzet monopol političke vlasti i feudalno gospodarenje nad poljičkom zajednicom, što je upravo najbitnije za feudalne odnose uopće*. I tu je ona osnovna razlika između poljičkog plemstva i onoga u Dalmaciji i Hrvatskoj, a podrobna analiza odredbi što ih donosi PS ovu će tvrdnju nedvojbeno potkrijepiti.

Poljičko plemstvo, u to ne treba sumnjati, bilo je dvojako: »didići« i »vlastela«, o čemu govori član 21. PS, ali se nigdje u PS ne navode pod zajedničkim imenom »plemstvo«. No stoga je veoma značajan član 14. PS, koji počinje: »I tko li bi se naša lupeš mejusobac, ali *plemenit čovik* (istako A. L.) ali kmetić...« On upozorava da osim »kmetića« postoji i kategorija »plemenitih« ljudi, koji se kasnije dosta spominju u PS. Pitanje je dakle veoma bitno, tj. na koga se odnosi ovaj pojam »plemeniti ljudi«? Da li samo na starije »didiće« ili mlađu »vlastelu« ili pak i na jedne i na druge? S kakvim bismo se argumentima suprostavili, recimo, tvrdnji da se taj pojam »plemeniti« može odnositi i na slobodne seljake, koji su, kako ćemo pokazati, bili

⁴ V. Novak — P. Skok: *Supetarski kartular*, Zagreb 1952.

⁵ F. Čulinović: »Državnopravni položaj slobodnih općina Poljica«, *Poljički zbornik II*, Zagreb 1971, str. 48.

izjednačeni s plemićima, samo što nisu mogli biti birani u poljički organ vlasti — »stol« ili »banku«. Kako nas PS o tome uopće ne obavještava, valja poseći za onim materijalom izvan Poljica koji se odnosi na poljičke stanovnike. Tu se vidi da se uz imena poljičke »vlastele«, koju akti pisani latinskim jezikom često označavaju kao »nobiles«, navode i ljudi koji su pripadali nekom drugom staležu (allii unive eniusvis status homines discertus Policicuisis).⁶ Njihova prisutnost uz imena »vlastele« govori dovoljno o njihovim pravima u sveukupnom životu Poljica, ali ne govori ništa o tome tko bi ti drugi uz »nobiles« mogli biti, jer latinsko »nobiles« nema isto značenje što i »plemenit čovik« u čl. 14. PS. Ali budući da PS bjelodano pokazuje tko je u poljičkom društvu imao čast da bude u vlasti i sudstvu i time mogao predstavljati poljičku općinu, latinsko »nobiles« svakako se odnosi i na »plemenite didiće«, ali se isto tako mora isključiti svaka mogućnost da bi se to moglo odnositi i na slobodne seljake, kojima je sudska i upravna vlast u Poljicima bila nedostupna.

»Didići« su prema poljičkoj narodnoj predaji, po tumačenjima povjesničara i po sadržaju PS starije plemstvo od »vlastele« ili »ugarskog plemstva«, i nema razloga da se s tom činjenicom ne složimo. Često se u narodu i literaturi termin »didići« zamjenjuje terminom »starenici«, »Miroslavići«, »Bosanci«, ali PS i izvori iz XV. st. znaju jedino za »didiće«. Narodna poljička predaja njihov postanak stavlja u sredinu X. st., tj. nakon ubojstva kralja Miroslava, čiji se sinovi Krešimir, Tješimir i Elem ispred svojih progonitelja skloniše i nastaniše u Poljicima. Ali kako poljička narodna predaja nije odraz povijesne zbilje, već »plod težnje poljičkog plemstva da osvijetli svoju nepoznatu prošlost...«,⁷ ona nam upravo pomaže pri konstataciji o nepostojanju staleškog plemstva, što ne znači i staleških razlika na poljičkom području u doba narodnih vladara. Gotovo istovremen, i što je još važnije, autentičan izvor — Kartular samostana sv. Petra u Selu — sigurno bi registrirao »didiće« kao što je registrirao »villane« da ih je na tom području tada zaista bilo.

Miho Barada odbacio je tradicionalno vjerovanje o »didićima« kao potomcima Miroslovovih sinova, no postojanost triju poljičkih plemena za njega je sasvim opravdana i njihova plemenska ustanova, tvrdi on, »starija je od one seoskih zajednica«. ⁸ Ali Juraj Marušić, komentirajući ovaj Baradin stav o tri poljička plemena, upozorava da »ne bi trebalo na prečac insistirati na njihovoj istovjetnosti s onim prastarim rodovsko-plemenskim uređenjem, odnosno da ne bi trebalo isključiti mogućnost da ta tri poljička plemena svoj postanak imaju zahvaliti upravo trima regionalnim savezima seoskih zajednica«. ⁹ kojima je, kao što i Barada tvrdi, prethodilo rodovsko-plemensko uređenje. Poljičko bi plemstvo, misli Đuro Ljubić¹⁰ svoje porijeklo moglo zahvaliti hrvatskim vladarima, koji su tada imali Poljica kao svoj »teritorium regale«, a stanovnici su mu s vremenom bili izjednačeni s ostalim plemićima u hrvatskom kraljevstvu.

⁶ I. Pivčević: (Vidi, *Suppl. al Bullettino XXXI*, no 3—5, 18—19).

⁷ N. Klaić: »Problem Slavca i Neretljanske kneževine«, *Zgodovinski časopis XIV*, Ljubljana 1960, str. 125.

⁸ M. Barada: *Starohrvatska seoska zajednica*, pos. izdanje JAZU, Zagreb 1957, str. 50.

⁹ J. Marušić: »Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomskodruštvenom životu poljičkih sela (i katuna)«, *Poljički zbornik II*, Zagreb 1971, str. 96.

¹⁰ Đ. Ljubić: »Lige i posobe u starom hrvatskom pravu i njihov odnos prema Poljičkom statutu«, *Rad JAZU 240*, Zagreb 1931, str. 103.

Kako nitko do sada nije svoje mišljenje o postanku »didičkog« plemstva u Poljicima potkrijepio vjerodostojnim izvorima, ipak je Ivan Božić, prema mojem uvjerenju, najbliže istini kad traži odgovor na pitanje na što se svodila suština u postanku i razvoju poljičkog plemstva, te odgovara: »Svodila se u osnovi na to što su oni ostali slobodni posjednici od predaka baštinjene zemlje — plemenštine — i što su u župi, donekle odvojenoj od centra koji su sve slobodne zemljoposjednike pretvarali u kmetove (kraljevskih tvrđava, gradova), sačuvali u svom minijaturnom krugu izvesne sudske i upravne prerogative u lokalnim organima vlasti. U drugoj sredini, pod drugačijim okolnostima, oni su masovno pretvarani u kmetove«.¹¹ Time smo izgleda došli do najrealnijeg stava o razvojnem putu »didičkog« plemstva u Poljicima, pa će i stajalište: »Proces je dakle jasan, samo je pitanje, *kada* (istakao A. L.) se odigrao«¹² odgovarati najbliže istini.

Sačuvavši tako osobnu slobodu raspolaganja imovinom, za razliku od zavisnih ljudi, »didići« su imali dovoljno razloga »da sebi izbere pravo seoskog plemstva«, kaže na jednome mjestu Božić.

Preostaje nam unaprijed samo vjerovanje u ono što donosi PS, tj. da su »didići« u početku XV. st. postojali, da su isto tako postojali prije dolaska »vlastele« (oko polovice XIV. st.), a da ih u doba hrvatskih narodnih vladara nije bilo.

U proučavanju poljičkog »didičkog« plemstva uvijek nam se kao komparativna društvena kategorija nameće, ne slučajno, ono rodovsko plemstvo, doduše malo dalje od Poljica — Paštovići — u Crnoj Gori, koji se tamo pojavljuju kao vlastela u službi cara Dušana, početkom druge polovice XIV. st. i koji su isto tako u srednjemu vijeku uživali sudsku autonomiju, a u XV. st. birali svoga kneza. Slično kao i poljičko plemstvo, Paštovići su se 1432. god. sklonili, bojeći se Turaka, pod mletačko vrhovništvo. Ovu podudarnost, iako slučajnu, navodim stoga što bi bilo veoma zahvalno u jednoj posebnoj radnji izučiti sličnosti i razlike između ta dva plemstva.

Sasvim je drugo pitanje porijeklo »vlastele«, »ugarskog plemstva« ili »ugričića«, za koje narodna predaja kaže da su se njihovi preci — Juraj Rajčić i Juraj Dražojević — doselili u Poljica nakon Zadarskog mira godine 1358. Naziv »ugričići« ne potvrđuje njihovu pripadnost matici zemlji Ugarskoj; oni su Hrvati, a taj je naziv nastao stoga što je Hrvatska tada bila u sastavu Ugarske. Prezimena Rajčić i Dražojević najbolje potvrđuju tu konstataciju.

Autentičnih izvora o doseljenju »vlastele« u Poljica u doba vladavine moćnog Ludovika za sada nema.¹³ Izvori, doduše sto godina mlađi od vremena koje spominjemo, izriekom navode Petra Dražojevića, sina Jurja, kojemu Ladislav dariva, odnosno potvrđuje darovane zemlje u Trilju, zvane knežija Brodarić.¹⁴

U novijoj historiografiji pojavilo se, ne bez razloga, i mišljenje¹⁵ da potomci Dražojevića nisu bili oni došljaci Ludovika Anžuvinca, već da su to

¹¹ I. Božić: »Poljica XV—XVII veka,« *Istorijski glasnik* 1, Beograd 1956, str. 118.

¹² N. Klaić: »Problem Slavca . . .,« str. 125.

¹³ Genealoškim pitanjima »ugarske« vlastele bavio se dosta Alfons Pavić u »Prinosima povijesti Poljica« i Ivan Božić u radu »Plemeniti ljudi Poljičani u XV veku«.

¹⁴ Vidi, *Suppl. al Bull. arch. . .*, 1908, m 55, p. 22 i 25, gdje su navedene isprave od 16. kolovoza 1456. i 15. kolovoza 1457. godine.

¹⁵ R. Ferri: »Prilog ispitavanju porijekla osnivača poljičke republike,« *Poljički zbornik* II, str. 35—41.

poljički starosjedioci, pa time pripadnici »didića« iz Tješimirova plemena. Alfons Pavić navodi u svojim *Prinosima* da se negdje oko 1350. god. kao gospodar Kamengrada i poljički knez spominje Dražoje — praotac Dražojevića. A Kamengrad (utvrda kod Sanskog Mosta iz toga vremena) odložio je za stanovito vrijeme raspravu o Dražojevu porijeku dok F. Šišić nije 1927. god. upozorio da je Dražoje najvjerojatnije iz južne Hrvatske.¹⁶ Ali kako se u susjedstvu zapadne poljičke granice i tada nalazilo selo Kamen sa sličnom utvredom,¹⁷ a i napis u zbirci poljičkih isprava pod naslovom »MEMORIE PRAVILEGI E GRAZIE DI POGLIZZANI RACCOLTE DAL SIGNOR GOVERNATORE GIANCO MARIANOVICH PER ANICA STIRPE DRAXOEVIICH DI GENERE TISEMICH«, sastavljen godine 1646, to je dalo povoda Rafo Ferriju da zaključí o porijeklu jednog dijela poljičke vlastele: »da Dražojevići potječu od prvog sina kneza Miroslava, pa bi prema tome i oni potjecali od rodovskog plemstva, a u rod vlastele su ušli, iza kako su Rajčići i Dražojevići svoju djecu poženili...«¹⁸ Kada je Juraj Rajčić god. 1358. od Ludovika primio poljički feud u posjed, on je zbog otpora starog poljičkog plemstva morao napustiti Poljica, pa je od tada sve do smrti živio u Splitu, nakon čega njegovi sinovi Ugrin i Novak dođoše u Poljica i ženidbenim vezama s Dražojevićima učiniše »trojno prijateljstvo«, a time i jedan novi rod, rod »vlasteličića«, na istom mjestu zaključuje Ferri.

Isprava sačinjena gotovo tristo godina nakon spomena da je Dražoje oko 1350. god. bio poljički knez za nas nije osobito značajna jer se njome ne rješava pitanje dolaska »ugarske vlastele« u Poljica, već samo ukazuje na mogućnost da Dražojevići nisu Ludovikovi povjerenici u Poljicima, a time i »ugarska vlastela«, nego domaći ljudi Tješimirovići, što nam se, bar zasad, čini spornim. To se mišljenje neće moći zanemariti sve dok se u znanosti ne odgovori na pitanje sporne ubikacije Kamengrada i ne dokaže da Dražojevići nisu mogli biti nasljednici drugoga praoca osim onoga što se oko god. 1350. spominje kao poljički knez imenom Dražoje. I naposljetku, to bi trebao biti predmet posebne znanstvene rasprave, a potrebu za njom je u zadnje vrijeme potencirao Rafo Ferri. Ovako nećemo dokazati mnogo, osim što ćemo ustvrditi da su u Poljicima u 14. st. živjeli ljudi koji su bili povjerenici Ludovika Anžuvince i tu, kako ćemo vidjeti, uspjeli nametnuti starijem plemstvu, »didićima«, dominaciju u određenim funkcijama vlasti.

Odnose »ugričića« sa starijim »didićima« u drugoj polovici 14. st. nisu ni PS ni bilo koja druga isprava registrirali. Stoga će bez izvorne podloge svaki zaključak biti provizoran bude li objašnjavao što se zapravo zbivalo među njima u prvim danima življenja na istom prostoru. Napomena da se nedalekom susjedstvu (okolica Trogira) pobunilo godine 1387. tamošnje stanovništvo protiv novodošlih plemića¹⁹ može nam poslužiti kao upozorenje pri poimanju stanja u Poljicima u rečenom vremenu. Budući da su »ugričići« ovdje bili Ludovikovi ljudi, oni su imali zadatak da bdiju nad poljičkom župom i sa sitnim plemstvom »didićima« podijele vlast, koju su sačuvali s ostalim stečenim pravima u Poljicima i nakon slabljenja ugarske vlasti. »Di-

¹⁶ F. Šišić: »O Pivčevičevoj povijesti Poljica«, *Starohrvatska prosvjeta*, Zagreb 1927, str. 107.

¹⁷ G. Novak: *Povijest Splita II*, Split 1961, str. 90.

¹⁸ R. Ferri: »Prilog ispitivanju...«, *Poljički zbornik II*, str. 39.

¹⁹ S. Ljubić: *Listine...*, knj. II, str. 11.

dići« su u to vrijeme imali gotovo sva Poljica u svojim rukama: Tješimirovići su držali Podgrađe, Kostanje, Zvečanje, Čišla i Gata, Krešimirovići Sitno i Dubravu, dok su Limićima pripadala mjesta Dolac Donji i Dolac Gornji.

Da odgovorimo na pitanje da li su u ovim uvjetima »didići« dobrovoljno primili »vlastelu«, koja »bijahu bogataši i mogli su kupiti zemlje za naseljavanje...«, ili su im se pokušali oduprijeti, kao ono u okolici Trogira, izvori nam za sada ne mogu pomoći. »Po svemu se čini« — piše Božić — »da su starinci, mada pod prinudom, prihvatili u svoju sredinu, na svoje plemenske teritorije, od ugarskoga kralja poslatu vlastelu i dozvolili joj da zajedno s potomcima posedne zemlju po poljičkim selima, kao što su je posedali i drugi ljudi, mahom oni iz susjedstva (među njima i mnogi Splićani) na drugi način kupovinom, mirazima i slično²⁰.« Božićevo uvjerenje o određenom pritisku novodošle »vlastele« nad zatečenim »didićima« mislim da je potpuno opravdano. Ako su dakle »vlastela« — kraljevi povjerenici — došla u Poljica da ih čuvaju i predstavljaju, ona bi prema tome morala imati apsolutnu vlast ili najmanje presudnu ulogu u političkom životu Poljica, ali nam za same početke njihove vlasti PS i drugi izvori, kako već rekosmo, ne garantiraju nikakav zaključak. No na osnovi onoga što je Statut u kasnijim vremenima registrirao svojim članovima 3. i 11, gdje se baš govori o podjeli vlasti između »didića« i »vlastele«, vidljivo je da su se najvažnija zvanja davala »didićima«, a ne »vlastelici«: »I polag kneza imaju biti tri šuci zakletveni od tri plemen: jedno od Tišemiri, drugi od Limić, a treto Kremeniciani...« (čl. 3.), ili: »I zakon je da stavi općina poljička tri prokaratura od tri plemena, po jedno od svakoga plemena kao i suce...« (čl. 11).

Prema tome vrlo je vjerojatno da predstavnici »vlastele« u prvoj polovici XIV. st. nisu mogli dobiti ona zvanja koja su pripadala didićkim plemenima. Sad je opet pitanje, kome je iz redova »didića« bio zagaraniran položaj u vlasti i časti? Nećemo pretjerati kažemo li da tu sreću nisu imali svi članovi pa čak ni predstavnici svih porodica od tri poljička didićka plemena. Jedna isprava²¹ trogirskog kaptola od 10. veljače 1433. god. govori o razgraničavanju između splitskog i poljičkog područja, pa se kao poljička stranka u sporu spominju, pored ostalih, i tri brata Dražojevića (Petar, Pavle i Matija) iz plemena Tješimirovića što je također dokaz na osnovi kojega možemo zaključiti: a) da su »vlastela« podijelila uloge u vlasništvu »didićima« u okviru onoga plemena na čijem su se prostoru naselila i b) da približno točno možemo odrediti gdje su smjestili nasljednici Jurja Rajčića i Jurja Dražojevića.

Tako su, dakle, »ugričići« stalno potiskivali »didiće«, te su se ovi posljednji morali jačati tako što su u upravu uvodili i one bogate »didiće« koji do tada nisu imali sudionitva u vlasti. Kako su to činili Limići, najbolje primjericke pokazuje član 96. PS od 14. veljače 1482. god.: »... i totu plemeniti ljudi Poljičane ča se zovu Limići prijaše meju se u sucstvo one sve ki daju meju njimi desetinu, a nisu do sada imali dio sucstva; tako ih prijaše i učiniše im svim dio sucstva i svakoga inoga počtenja u Poljicah, budući da tomu niki od njih pričahu da li u veći dio učiniše općeno...« To uključivanje novih didićkih porodica u društvo »plemenitih« Poljičana dovest će do toga da će se pripadnici »didića« i »vlastele« zvati »plemenita vlastela i plemeniti didići«; »Ovoga istoga godišća staše se Poljica plemeniti vlasteli didići...« (čl. 91. PS.).

²⁰ S. Kaštelan: *Povijesni ulomci...*, str. 30.

²¹ I. Božić: »Poljica XV—XVII veka«, str. 16—19.

U članu 96. PS sadržana je veoma bitna odredba, tj. da primanje u plemensko članstvo nije mogao obaviti nitko osim plemenske ustanove pojedinog plemena, pa čak ni poljička skupština. Članom poljičkog plemena mogao je postati samo onaj tko je plaćao desetinu, što znači onaj koji je imao zemlju, jer desetine bez zemlje poljička zajednica nije poznavala. Postavši na taj način članom poljičkog plemena, dotična je osoba tek tada ostvarila pravo sudioništva u vlasti, a ne »primitkom u članstvo jedne od seoskih zajednica ili u ono poljičke općine«.²² No valja naglasiti da je plemić sva svoja prava jedino i ostvarivao u onom plemenu koje ga je na ovaj ili onaj način smatralo svojim pripadnikom.

Vlast među poljičkim plemstvom nije bila podijeljena od prvoga dana dolaska »vlastele«. Zvanje poljičkoga kneza, nema sumnje, pripadalo je vlasteli, a birali su ga pripadnici didičkih plemena. Zvanje vojvodi i dvojice sudaca pripadalo je didićima, a birala su ih vlastela. U 17. i 18. stoljeću dolazi do određenih izmjena u zauzimanju upravnih funkcija između »didića« i »vlastele«, nastalih vjerojatno neslaganjem među samim plemstvom, o čemu govori čl. 88 PS, stvoren vjerojatno kao posljedica toga neslaganja.

O podjeli sudske vlasti najbolje nam govore članovi 21. i 24. PS, za koje ne znamo, nažalost, kada su nastali. Imovinske sporove rješavalo je posebno sudsko tijelo sastavljeno od četiri vlastelina i devet didića (vidi čl. 21. PS). Isto tako formirano je zajedničko sudsko tijelo za rješavanje sporova nastalih nanošenjem bilo koje vrste nepravdi: »... učiniše po četiri vlastele i četiri didići za tri misece, nakon tri misece dase družu promine, li tako je udilje po osam tihe zgora pisanih...« (čl. 24. PS). Za ovu vrstu sudbene vlasti možemo ipak kazati da su je »didići« podijelili s »vlastelom« još u 15. stoljeću.

Uglavnom, podjela vlasti (sudske i upravne) između dva povlaštena plemićka sloja u Poljicima bila je definitivno završena tijekom XVI. st. i održavala je ravnotežu među njima, »a njihove su porodice u mnogočemu izjednačene izuzev u predanju o sopstvenom poreklu«.²³

Ma koliko sloga poljičkog plemstva služila kao primjer, vrijeme je na vidjelo izbacilo njihove težnje o primatu u zauzimanju najodgovornijih mjesta u poljičkoj vladi. Osobito je to došlo do izražaja kada je »turska pogibelj prošla i pala u zaborav«, a dosadašnju slogu i ustaljeni red pri izboru najodgovornijih osoba u poljičku vladu zamijeniše česta razilaženja. Mnogobrojniji »didići« uspjeli su tijekom 18. st. da izbor velikoga kneza iz redova vlastele zamijene izborom kneza iz didičkih redova. Osim toga, bilo je nemalo slučajeva da su se izvanpoljičke osobe pozivale na svoja tobožnja plemićka prava i pod tom izlikom uvlačile u plemićke redove. Zbog svega toga mletačka je vlada preko svoga zadarskog providura tražila točan popis poljičkog plemstva, što je poljička vlada i učinila 21. svibnja 1799. god. Tako je nastao poznati i za poljučku povijest veoma značajan Katalog poljičkog plemstva, pisan poljičkom bosančicom i ovjeren potpisom Mate Mijanovića, tadašnjeg poljičkog velikog kneza, i kancelira Matije Vladušića, koji ga je »činio prepisati po zapoviedi, usporedio, potpisao i zapečatio«.²⁴ Alfonsu Paviću, koji je god. 1902. objavio Katalog poljičkog plemstva, nije pošlo za rukom da iz

²² M. Barada: »Hrvatski vlasteoski feudalizam po vinodolskom zakonu«, *Djela JAZU* 44, Zagreb 1952, str. 47.

²³ I. Božić: »Plemeniti ljudi...«, str. 76.

²⁴ A. Pavić: *Prinosi...*, str. 122—125.

talijanskog predloška ispravno transkribira prezimena poljičkih plemića, dođuše manje svojom a više krivnjom slagara ili prepisivača. I ne samo Pavićev prijevod, već i svi dosadašnji prijevodi Kataloga poljičkog plemstva »... imaju i nedostataka, jer oni nisu rađeni prema poljičkom izvorniku.«²⁵

b) *Slobodni seljaci*

Pitanje slobodnih seljaka u PS, nazvanih pučanima, što vjerojatno po značenju odgovara terminu »villanus« u Supetarskom kartularu s početka XII. st., još je uvijek predmet neriješene rasprave u hrvatskoj historiografiji, koja traje od Račkoga do danas. Termin »villanus« zapisan je i sačuvan baš na teritoriju Poljica, u XI. st., u vrijeme poznatoga vlastelina Petra Crnog. Petar i njegova žena Ana daruju (1080. god.) crkvi i samostanu sv. Petra u Selu neke svoje zemlje, među njima i one u Naklicama, koje je Petar Crni dobio pošto je prethodno izbavio nekog Nakličanina Semjana od razbojnika ili gusara za 40 bizantskih zlatnika. Pogodba između vlastelina Petra i Nakličanina izvršena je pred crkvom sv. Marije u Naklicama u nazočnosti po imenu naznačenih plemića te svih stanovnika Naklica i nekih Splićana koji su došli s Petrom Crnim: »Et hec conuentio ac diffinitio facta fuit ante ecclesiam in Nacle coram his hobilibus... et omnibus eiuitem loci uillanis, ac coram testibus aliis, quos a Spalato mecum duxi.«²⁶

U ovom pravnom postupku između Petra Crnog i Semjana znanstvenike je privukao termin »villani«. Koji su to naime mnogobrojni svjedoci i kakva bi prava i obveze trebali imati u to doba, pitanje je na koje historičari različito odgovaraju. Za F. Račkoga, F. Šišića, A. Dabinovića, N. Klaić i druge »villani« su slobodni seljaci sa svim pravima kao i plemići osim sudioništva u vlasti i sudstvu; za V. Klaića oni su slobodni vlasnici, gospoda, dok za Ljudmila Hauptmana »villani« ne predstavljaju nikakvu klasu nezavisnih seljaka niti bilo koju vrstu podložnika, već čistu vlastelu. U zapadnim je izvorima pak značenje termina »villanus«, ako ga želimo komparirati s ovim iz Supetarskog kartulara, sasvim suprotno. On na zapadu označava neslobodnog seljaka vezanog za zemlju, koji se može zajedno s posjedom prodati drugome gospodaru. No naš je izvor veoma jasan. On navodi najprije nobiles, a onda villanus. Ta klasifikacija u staleškom smislu može biti slučajna, ali ne mora. Bitnije je to što je sastavljač Kartulara naveo jedne i druge svjedoke. Ako bi »villani«, dakle, bili neslobodni ljudi, kao što neki misle, oni sigurno ne bi imali pravo sudjelovanja u pravnim funkcijama, a naš slučaj pokazuje da su to pravo imali. »Vilani« Supetarskog kartulara bili su i prema mojem mišljenju slobodni seljaci, ako i ne sa svim pravima u vlasti i časti kao plemići, a ono svakako punovažni svjedoci, čak i pri sklapanju pogodbe između dviju nesumnjivo značajnih ličnosti kao što je bio Petar Crni i ugledni Poljičanin Semjan.

Ako je do 12. st. na području Poljica, koja još tada nisu bila zasebna teritorijalno-administrativna jedinica, bilo slobodnih seljaka, nema nikakva razloga sumnjati u činjenicu da se njihov broj povećavao i da su do 15. st. postali najbrojniji dio stanovništva u Poljicima, koji vjerni izvor PS naziva »pučanima«.

²⁵ R. Ferri: »Prilog ispitivanju...« str. 39.

²⁶ F. Rački: *Documenta...*, str. 128; F. Šišić: *Priručnik izvora I*, str. 277; N. Klaić: *Izvori...*, str. 77; Novak-Skok: *Supetarski kartular*, str. 214.

Na temelju PS, uzimajući u obzir vrijeme o kojemu govori, Grekov je najbrojnijim dijelom poljičkog stanovništva smatrao zavisne kmetove, koji su radili na zemlji svoga gospodara. »Nezavisnih kmetova« — tako Grekov naziva slobodne seljake — »bilo je mnogo manje ili nije bilo mnogo.«²⁷ Sličnu pogrešku prije njega učinio je i A. Dabinović kada je zapisao: »U seljačku masu spadali su kmetovi koji su radili na gospodarevoj zemlji, primali od gospodara stan i hranu i stajali pod njegovom sudbenošću.«²⁸

I površan uvid u neke članove PS dovoljan je da obori tvrdnje Grekova i Dabinovića. Govoreći npr. o držanju Vlaha u pojedinim poljičkim obiteljima, Statut u čl. 25. izričito upozorava na uvjete u tom poslu, koje nisu propisali samo plemići: »I primiše Poljičane svi općeno budući svi na okupu...« »I primiše Poljičane svi jedno...« — zapisano je u čl. 47. od 20. studenoga 1476. god., u kojem se određuju prihodi gospodaru od založene zemlje i isto tako naglašava prisutnost svih Poljičana: »... budući Poljica skupna, primiše i uzakoniše...«. Odlučivanje slobodnih seljaka (puka) na onim općim zborovima gdje su se donosili najvažniji poljički zakoni, još očiglednije je u Dodatku br. 1 PS, doduše iz XVII. stoljeća: »... Ovo neka se zna...skupivši se mi svi Poljičani na općeni zbor na Gajine i dogovorivši se svi p. vlastela i p. didići sa svim *pukom* (istakao A. L.) dogovorno, virno i skladno potvrdismo po zakonu i po privilejag naš statut, kako je od starine...«. Osam godina kasnije, točnije 21. prosinca 1670, Poljičani »... svi jedino i skupno, redovnici i glavari, sa svim *pukom* (istakao A. L.) odlučiše virami i dušami da stojimo na naših kuće i u našem zakonu; i zato svi skupa...« — zapisano je u dodatku 5 PS kao opomena svakom Poljičaninu koji bi pomogao neprijatelja.

Kako, recimo, protumačiti činjenicu da je svaki odrasli Poljičanin, izuzev zavisnog kmeta, stalno bio pod oružjem. A velik broj spremnih branilaca poljičke općine nije bio niti je mogao biti sastavljen samo od pripadnika plemstva (kmetovi su isključeni). To još jednom potvrđuje ne samo brojnost slobodnog seljaštava, već istovremeno slobode i povjerenje koje su uživali (nesmetano nošenje oružja npr.) kod svih ostalih stanovnika poljičke općine, o čemu je zapisano u čl. 71b PS. Slobodnim seljacima nije doduše bilo osigurano mjesto u izvršnim organima vlasti poljičke zajednice — u »Stolu« ili »Banci« — ali su zato u svim ostalim pravima bili izjednačeni s plemićima. Zabilježeni su i pokušaji da se neki ljudi iz redova slobodnih seljaka kradomice uvuku među najviđenije prvake onovremenih Poljica. Slučaj je zabilježen u gornjopoljičkom selu Docu Donjem, kada je sumnja pala na vršioca vojvodske časti Stjepana Stazića koji je morao s velikom mukom dokazati svoje didičko pokrijeklo.²⁹ Ovaj neusamljeni primjer dao je povoda »didićima« i »vlasteli« da popišu članove svojih obitelji, kako bi u slučaju potrebe mogli dokazati svoju plemićku pripadnost,³⁰ što je i potvrđeno na općem poljičkom zboru 7. travnja 1777.

Na osnovi gore rečenog uvjeren sam da je u 15. st. u Poljicima zaista postojala najbrojnija staleška kategorija — slobodni seljaci, »koji su imali punu pravnu i poslovnu sposobnost« (Čulinović) i koji su sudjelovali na svim

²⁷ B. D. Grekov: *Polica*, Akademija nauka SSSR, Moskva 1951, str. 43.

²⁸ A. Dabinović: *Hrvatska državna i pravna povijest*, str. 466.

²⁹ Vidi: *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* IV, Zagreb 1890, str. 129—141.

³⁰ Ibid.

poljičkim zborovima, ali su bili lišeni dioništva u izvršnim organima vlasti. Slobodni seljak u Poljicima posjedovao je vlastitu zemlju dobivenu nasljedstvom, diobom zajedničke zemlje — »plemenštine«, kupnjom ili kao nagradu za najamni rad, a sve te zemlje mogao je bez ičijeg odobrenja otuđiti, vodeći pritom brigu o pravu »prvokupa« kada se radilo o »plemenštini«.

c) »Kmetići«

Treća staleška kategorija srednjovjekovnog poljičkog društva, kmetovi, u PS zvani »kmetići«, zaslužuje istu onu pažnju koju im je poklonio poljički pravni spomenik. Historičari su uglavnom ispravno odbacili postojanje feudalizma (u pravom smislu te riječi) u Poljicima, obrazlažući to činjenicom da za njegov razvoj tu nije bilo pravih uvjeta. Logična je posljedica toga da su se tu i kmetovi razlikovali od kmetova u drugim sredinama onoga vremena. Poljički kmetovi nisu dakle bili »glebae adscripti«, već su dobrim dijelom podsjećali na »colone liberi«, tj. njihov odnos s vlasnikom zemlje imao je status najamnog radnika, uostalom i poljičkim pravnim spomenikom određeno je. Premda su poljički »kmetići« u ekonomskom pogledu bili podređeni gospodaru, oni su ipak imali određena prava kao i ostale dvije privilegirane društvene staleške kategorije u Poljicima. Potrebno je naglasiti da je kmet u Poljicima zasnivao radni odnos sa svojim gospodarom dobrovoljno. Dakle, poljički »kmetić« status podređenosti u svojstvu najamnog radnika nije dobio samim rođenjem, nego se njegova kmetška zavisnost zasnivala stupanjem u radni odnos kod vlasnika zemlje, što je također jedna od specifičnosti u poljičkom »feudalizmu«. Takav položaj kmeta u Poljicima dao je povoda Ivanu Božiću da zapiše: »A i većina poljičkih kmetića razlikovala se od punopravnih Poljičana jedino po tome što nije učestvovala u podeli funkcija koje su proisticale iz autonomnih prava poljičke općine. Zato su ti seljani učestvovali u upravljanju svojim općinama, onim selima koja su se tokom XV st. priključila Poljicima kao njihovi 'pučki katur'«³¹ (Srinjine, Podstrana, Jesenice i Duće, op. A. L.). Kao što je dobrovoljno stupao u radni odnos kod svoga gospodara, poljički kmet mogao je isto tak taj odnos raskinuti u svako doba. To je zapravo bio početak one pozitivne strane položaja kmeta u Poljicima, ozakonjene članom 89a PS, a namjenjenim reguliranju jednog dijela feudalno-kmetških odnosa.

Sva ona tumačenja koja u ovome članu PS vide pored mogućnosti stjecanja slobode i čvrstu garanciju za početak bogaćenja mislim da nisu ispravna upravo zbog toga što je gospodar jedini imao pravo odlučivanja o kmetovoj imovini. Naime, činjenica je da kmet nije mogao bez gospodareva odobrenja ponijeti sa sobom ni ono malo stečene imovine, već je morao »... zatorivši u dvoru svomu i kuću sve ča ima' ja ili živine ili inoga blaga gibućega ili jošće ako bi baščine ku bi pod njim stekao...« pozvati svoga gospodara, koji je imao zakonsko pravo oduzeti kmetu od te imovine koliko god hoće, »... voljan bi ili sve ili niki dio...« Prilikom odlaska »kmetića« od gospodara uzroke valja tražiti samo na dvije strane: ili je kmet išao samovoljno ili ga je gospodar otjerao. Bez obzira na to na koji je način kmet napustio gospodara, uvjeren sam da je gospodar malo kojem »kmetiću« bilo što ostavljao od stečene imovine, jer je bio svjestan da će i taj skromni ime-

³¹ I. Božić: »Plemeniti ljudi...«, str. 76.

tak pružiti mogućnosti da se taj »kmetić« pretvori u slobodnog seljaka i novog potencijalnog plemićeva suparnika. Teško je vjerovati da je već jednom oslobođeni kmet ma pod kojim uvjetima stupao ponovo u zavisan položaj, jer mu taj zasigurno nije garantirao materijalnu osnovicu za prelazak u drugu stalešku kategoriju — slobodnog seljaka. Kmet nikada neće dobrovoljno ponovno postati kmetom, a najmanje onda ako mu materijalni uvjeti omogućuju da postane slobodan seljak. I baš zbog toga u čl. 89. PS ne vidim nikakve mogućnosti stjecanja bilo kakvog bogatstva, koju bi gospodar pružio svome kmetu prilikom raskida njihovih odnosa, nego samo kmetove slobodne ruke da traži nove mogućnosti na drugoj strani i pod drugim uvjetima radnog odnosa. Tu je mogućnost, izgleda, novooslobođeni kmet nalazio kad je zasnivao radni odnos na *određeno* vrijeme kao najamni radnik, a ona je ozakonjena pod veoma povoljnim uvjetima čl. 93. PS: »... Ako bi najamnik stao niko vrime, a ne učinivši nikoga zla ali šćete, voljan je pitati od gospodara oni dio najma, koliko je vrimena zastao tere pojti lipo pokloniv se. Ako bi se pak gospodaru toliko je uzhotilo se u koje hoć vrime učiniti račun s najamnikom svojim, voljan ga je plativ za onoliko koliko je stao ter mu dati prošćen'je; a to za taj neka je svak slobodan...« Dakle, položaj najamnog radnika bio je daleko povoljniji nego zavisnoga kmeta i tu je, prema mojem mišljenju, početna osnova za stjecanje materijalnog bogaćenja, a to znači i početak pretvaranja zavisnog kmeta u slobodnog čovjeka. Postojala je mogućnost da se kmet ili članovi njegove obitelji slobodno bave stočarstvom koristeći se kolektivnim seoskim pašnjacima, kojih je, u to sam siguran, bilo veoma malo, pa je prema tome i mogućnost brzog pretvaranja zavisnoga kmeta do slobodnog seljaka, ovom granom privređivanja, bila gotovo nikakva, no ipak poljičkim zakonikom regulirana. Valja naglasiti da nitko u Poljicima nije mogao omesti kmeta u stjecanju dobara kad se odvojio od svog gospodara, samo ako je to činio držeći se odredbi koje je propisao poljički zakonodavac u PS. Štoviše, poljička zajednica omogućila mu je kada je već posjedovao malo zemlje, koju je mogao dobiti od gospodara na obradu, da punopravno sudjeluje s ostalim kategorijama poljičkog stanovništva i u raspodjeli kolektivne seoske zemlje. Prema tome, poljički »kmetić« kao sitnoseoski proizvođač na tuđem imanju u odnosu na gospodara toga imanja bio je ekonomski neravnopravan, što je za njega bilo daleko nepovoljnije, pa prema tome i značajnije, od one staleške nejednakosti.

Sadržaj čl. 59. PS, što ga je Juraj Marušić nazvao najvažnijim antifeudalnim članom, jasno pokazuje ispravnost mojeg mišljenja o mogućnosti pretvaranja zavisnoga kmeta u slobodnog seljaka. Evo jednog dijela tog člana: »I pake k tomu i polag toga ako bi se podobnim putem i načinom našlo da bi koja zastava ili podvornica i novije dostojno naslijena, ako i ne bi toliko od starih, a jest podobno i dostojno, totu se ima neki razgled od dila zčiniti, neka more svak živ biti; jere ništar nije ča je vazda bilo.« Riječi: »neka more svak živ biti« nisu se odnosile samo na jednu već na sve staleške kategorije poljičkog društva, dakle i na »kmetiće«. A vrijeme je prisiljavalo i same zakone da se češće mijenjaju, sve više u interesu antifeudalne demokracije, što se vidi u završetku čl. 59b PS: »... jere ništar nije ča je vazda bilo«.

Poljički »kmetić« razlikovao se od kmetova izvan Poljica i u juridičkom odnosu prema svome gospodaru. Poljički plemić npr. nije mogao kao drugdje donositi nikakve pravne norme za kmeta na svojoj zemlji izvan onoga što je propisao poljički pravni dokument. Doduše, u čl. 66. toga zakonika stoji:

»... da ako bi tko koju parnju imao na kmetića, koji ima svoga gospodina i kojemu je njegov gospodin podoban sudac...« i upozorava da u imovinsko-pravnim sporovima svu sudbenu vlast nad kmetom ima njegov gospodar, pa je gospodareva presuda nepobitna sve dotle dok je osuđeni njegov podložnik, »on se o toga ne more nikomar opelati dotle dokle je godir njegov čovik i njem podložan...«. Još veća ovlaštenja, opet propisana PS, imao je plemić nad kmetom prilikom naplate duga (čl. 69a) a onda i u slučaju potajne krađe: »Ako li bi se kreo otaj gdi godi ga gospodar stigne, voljan mu je sve vezati i nega svezati kao nevirna« (čl. 596). Ova plemićka ovlaštenja nisu, vjerujem, često primjenjivana jer im je kmet, s malo pažnje, u svakidašnjem radu mogao izbjeći.

Iz svega gore rečenoga nije teško zaključiti da je u srednjovjekovnim Poljicima zavisnom kmetu bio ostvarljiv put stjecanja slobode, vlastite kuće, zemlje i na osnovi toga sudioništvo u diobi kolektivne seoske zemlje. »Makar taj put u praksi nije nipošto lagan (te je moglo biti tragičnog neuspjeha i na početku i na sredini tog puta), on je svakako pridonio da broj zavisnih kmetova u Poljicima ne bude velik«³² — kako zgodno i ispravno reče Juraj Marušić.

Ovakav ekonomski i staleški položaj kmetova u Poljicima bio je veoma povoljan, čak se ne bi mogao nazvati ni kvazifeudalnim (Čulinović) kada ostali članovi PS ne bi donosili nove norme i odredbe iz kojih se mogu jasno razabrati tegobe zavisnoga kmeta i na osnovi toga odbaciti teorije o tobožnjoj idiličnosti (Aleksejev) društvenih i ekonomskih odnosa u srednjovjekovnim Poljicima. Tako je po čl. 14. PS »kmetić« izjednačen s plemenitim čovjekom jer jednom i drugom sudi isti sudac, ali se dijelovi i visina kazne (koja nije Statutom određena) raspoređuju na različita mjesta: »A osud gore, tko učini mejusobčinu, ako je čovik plemenit tere ga osudi zbor, tri dili u općini, a četvrti dio trem prokaraturom; ako li je kmetić mejusobac, gospodinu njegovu tri dile, a četvrti općini, a prokaraturom njih dio.« Dakle, dok plemenit čovjek plaća za počinjenu krađu četiri, dotle »kmetić« plaća pet dijelova, ako ne većih, a ono svakako istih, kao što se vidi iz navedenog čl. 15. PS. Teža kazna čekala je kmeta nego slobodnog čovjeka i u slučaju psovke, a još teža ako se odlučio s protivnikom fizički obračunati. U prvom slučaju kazna je propisana čl. 44. PS: »... Tko bi opsovao svoga druga listo budi gdi koćeš prez uzroka podobna, upada libar 5. Tko li bi kmetić opsovao plemenita čovika tu je duplo. Tko bi opsovao kmetić svoga gospodina, dužan je da mu se jezik uriže, ali se iskupi libar 100.« U drugom slučaju kaznu je predvidio čl. 39. abc. Kaznu od 120 libara platio bi plemenit čovjek ako bi uhvatio drugoga čovjeka za kosu ili ga oborio na pod, a »Ako li bi kmetić plemenitu čoviku učinio takavuj sramotu, tomuj veće ide... Ako li bi tko kmetović na svoga gospodina ruku postavio, dužan je desnom rukom.« U svakom slučaju, ovdje je poljički zakonodavac točno odredio kazne »kmetiću« za spomenute vrste uvreda koje bi nanio »plemenitom« čovjeku. To što je namjerno previdio i »kazne« za plemenitog ako bi uvrijedio kmetića, lako je razumjeti.

Zbog nemogućnosti da vlastitim radom osigura i ono najminimalnije za život, kmet je u Poljicima silom prilika zapadao u dugove, pa je zakonodavac sasvim određeno u čl. 72d. ozakonio i prisilnu naplatu dugova: »... Ako li je kmetić komu dužan, tada njegov gospodar ima s njega pravdu učiniti

³² J. Marušić: (vidi *Poljički zbornik I*, str. 186).

i opravu; ako li je ne učini, a on komu je dužno ima pojti prid Poljica na onogaj njegova gospodara, da mu neku pravdu učini. Nu li i još neće, na Poljica.«

U slučaju da »kmetić« nije odmah mogao ispuniti obveze koje je sud dosudio, a pristav na osnovi toga potražio, kmeta je čekala i druga kazna: »Ako bi dužnik odbio pristava i dostigne se da ga je odbio, tada upada u osud odbojni« (kazna za odbijanje, op. A. L.). »Pake se ima poslati vojvoda s tovarištvom« (čl. 72a). Pa i u slučaju da je plemenit čovjek, koji ima kmetove, ostao poljičkoj općini dužan, »... pristav tada ne ima se pohittiti na kuću njegovu, nego kmeta njegova«, decidirano je odredio zakonodavac odredbom čl. 72b PS. Sudska ovlaštenja poljičkom plemiću nad njegovim kmetom, osim onoga što je rečeno u čl. 66. i 72d, data su i u članu 22. PS, po kojemu je plemić jedini mogao primiti tužbu podignutu od druge osobe protiv njegova kmeta. Tek je u slučaju da plemić nije htio osuditi svoga kmeta ili da tužilac nije bio zadovoljan presudom, pravo podnošenja tužbe i samo suđenje spadalo u nadležnost redovnog suda.

U hrvatskoj historiografiji³³ malo je napisanih stranica o porijeku, životu i zanimanju etničkog elementa poznatog pod imenom Vlasi, kojih je i u Poljicima sigurno bilo. Stoga mi je dužnost da ih uzmem u obzir u ovom razmatranju. Bez obzira na to što je poljički zakonodavac posvetio Vlasima samo jedan član (25) u PS, on je neoboriv dokaz o njihovoj prisutnosti u srednjovjekovnim Poljicima, iako ne u onom broju u kojem ih je bilo u susjednoj cetinskoj županiji u doba knezova Nelipčića. Ove Vlahe u dalmatinskim krajevima ne treba promatrati kao skitačka plemena, kakva susrećemo na ostalom dijelu Balkana, već su to »domaći žitelji Latini, romanizirani Iliri, koji su nakon dolaska Hrvata slavizirani.«³⁴ Oni su se do početka XIV. st. čak i vjerom sjedinili s Hrvatima, jedino što je stočarsko zanimanje i prebivanje u gorskim predjelima bila njihova specifičnosti. I da PS nije zabilježio prisutnost Vlaha u Poljicima, trebali bismo upitati tko su oni stanovnici na području Poljica što ih mletački pisani spomenici poznaju pod imenom »rorolari« ili »patrimoniali«, a naši slavenski tekstovi pod imenom »vlašići« ili »kmetići«?

Stipe Kaštelan pretpostavlja da su Vlasi mogli doći u Poljicu u dva navrata: »ili godine 1321. kada je ban Mladen II bio poražen kod Biska...«³⁵ ili godine 1446, kada se ban Talovac žalio na Poljičane što ukazuju gostoprinstvo njegovim Vlasima. Bilo kako bilo, naseljavanje Vlaha u Poljica za nas je još uvijek pitanje koje čeka pravi odgovor. Pored PS i komparativni materijal iz cetinske županije, među kojima i statut cetinskih Vlaha, što ga je donio Lopašić u spomenutom radu, služi kao čvrsta podloga za naš predmet razmatranja. Najvjerojatnije Vlasi u Poljicima nisu bili u onom zavisnom položaju prema poljičkom gospodaru kao »kmetići«, jer bi to zasigurno PS registrirao. Sva je mogućnost da su oni bili slobodni ljudi, koji su imali svoje prvake, kao i cetinski Vlasi, ali isto tako Vlah ne može biti »ni svidok ni porotnik, ni nitkor od njih da nije časnik.«³⁶ Desetina koju su plaćali stanovnici Poljica nije se odnosila na Vlahe, nego su oni sigurno kao

³³ R. Lopašić: »Zakoni za hrvatske Vlahe župe cetinske«, *Hrvatski urbarij 1894*; J. Modestin: »Poljica«, *Narodna enciklopedija CXC*, Beograd 1928.

³⁴ R. Lopašić: Isto, str. 1.

³⁵ S. Kaštelan: *Povijesni ulomci...*, str. 48.

³⁶ R. Lopašić: N. dj., str. 11.

i cetinski Vlasi plaćali malu novčanu daću, a ponekad kao dar ovcu ili mliječne proizvode. Iako im je trgovina stokom bila izvor prihoda, Vlasi na to nisu plaćali porez isto kao ni na pašnjake gdje su pasli stoku. Značajna je činjenica što se u čl. 25 PS određuju uvjeti pod kojima je Poljičanin mogao držati Vlaha: »I ovo primiše Poljičane svi općeno budući zajedno na okupu da nijedan Poljičanin ne more držati Vlaha u Poljicijah ni na poljičkom, odlože tko ga more držati na svom i o svom, odlože dobre volje na čem bi stali.«

Mišljenja o sadržaju ovoga člana PS ni do danas nisu ujednačena. Prema Boeglienu ovaj je član PS išao u korist Vlaha jer ih poljički plemići nisu mogli pretvoriti u svoje sluge, budući da je, kako on misli, bio ograničen broj Vlaha u jednoga gospodara, kao i cetinskoj vlasteli, koja su mogla imati samo »jednoga bravara«.³⁷ Ovaj zaključak nije zadovoljio Jurja Marušića, pa je ispravno ukazao na smisao sadržaja čl. 25. PS. Iz toga člana nije vidljivo da je poljički plemić mogao držati samo jednoga Vlaha (kao vlastelin u cetinskoj župi), što ne znači da nije moglo biti i da nije bilo tako, no smisao ovoga člana sasvim je drugačiji. Dobrom voljom (». . . odlože dobre volje . . .«), odnosno pristankom, Poljičanin je imao pravo zaštititi prebjeglog ili bilo kojeg drugog Vlaha samo na svom vlastitom posjedu (». . . odlože tko ga more držati na svom i o svom . . .«), a nikako na kolektivnim poljičkim pašnjacima (». . . ne more držati Vlaha u Poljicijah ni na poljičkom . . .«).

Dok su cetinska vlastela morala poštovati pismeno ozakonjena prava Vlaha »da ne drže Hrvati Vlaha mimo jednoga bravara . . .« dotle poljički zakonodavac u PS o tome šuti, pa o broju Vlaha kod pojedinog gospodara ne možemo za sada ništa reći. Ono što je nedvojbeno o Vlasima na području Poljica i što je spomenuto u čl. 25. PS već je iscrpno i realno kazao Juraj Marušić: »Vlah ne smije stati u Poljicima da bi pasao blago na pašnjacima seoskih zajednica, ali pojedini Poljičani mogu unajmiti Vlaha da im čuva i pase blago na njihovim vlastitim pašnjacima, ukoliko te pašnjake imaju i ukoliko mogu naći Vlaha koji će dobre volje pristati da im služi kao čobanin.«³⁸

d) *Zajedništvo i solidarnost Poljičana*

Suprotnosti u srednjovjekovnom poljičkom društvu nisu bile izrazito klasne, ali je činjenica da su se one manifestirale brže i izrazitije s rastom privatnovlasničkog elementa, zatirući tako stare rodovsko-plemenske odnose zajedništva i uzajamnosti, čime je otvaran put klasnoj nejednakosti. To je i sasvim razumljivo jer Poljica uza svu svoju zasebnost i samostalnost nisu mogla odoljeti vanjskim i unutrašnjim gospodarsko-društvenim promjenama. Međutim, karakteristična je jedna pojava koju, osim u poljičkoj sredini, teško možemo gdje naći. Riječ je, naime, o solidarnosti, uzajamnosti, zajedništvu . . . svih Poljičana: plemstva, slobodnog seljaštva i kmetova. Razlozi za tu pojavu, koja služi primjerom i koja je, u prvom redu, sačuvala poljičku samostalnost sve do Napoleona, mogu se obrazložiti ovim činjenicama: Poljica su od prvoga dana svoje samostalnosti postala plijenom svojih susjeda (osobito Splićana), pa je jedino sloga Poljičana mogla spasiti i poljički teri-

³⁷ E. Beglen: »Pučki kotari u Poljicima,« *Istorijski časopis VIII*, Beograd 1958, str. 65.

³⁸ J. Marušić: »Neki primjeri . . .«, str. 105.

torijalni integritet. »Ispočetka besvjesna sloboda postaje svjesnom onim danom, kada je vanjska sila bila zaprijetila njihovu opstanku. Vanjske su sile bile nadbiskup splitski i feudalna gospoda...«³⁹ Osim toga, neraskidivost društvenih odnosa vezala je zajednička, od davnine kolektivna zemlja, zvana »plemenščina«, koja se dijelila po principu »vrvi« i tako sjedinjavala »vrvnu braću«. I, naposljetku, sam geografski položaj srednjih i gornjih Poljica, koja nisu obilovala prevelikom obradivom zemljom, za srednji vijek najznačajnijim bogatstvom, nije privlačio pažnju pohlepnih osvajača, pa su se u takvom mirnom prostoru dugo održavali kolektivni odnosi sa svim svojim specifičnostima, dok je vanjski politički život bio gotovo nepomičan.

Na zajedništvo i uzajamno potpomaganje svih Poljičana, bez obzira na staleške kategorije, poljički je zakonodavac u nekoliko članova PS tako lijepo i razumno upozorio da im ni danas ne bismo imali što dodati ili oduzeti. Tvrdnja da su čak kmetovi i Vlasi plebiscitarno odlučivali ondje »gdje je radila po srijedi glava«, sasvim je na mjestu jer je potkrepljuje sadržaj čl. 23a: »I prijaše Poljičane svi jedno i zapovidiše svim plemenitim vlastelem i didićem i kmetićem i vlašićem... i na onaj zgora pisano prijaše, tako vlasteličići, tako didić, tako kmetić...«, po kojemu svi spomenuti podliježu istoj kazni ako bi pomagali stranoj vojsci i time ispojili nevjerstvo spram svojoj općini.

Član 116. PS, pisan doduše god. 1655, govori o zajedničkom odlučivanju pri donošenju novih pravnih odredaba: »Sve ča učinismo jedino svi kolic, šaljemo da svaki kapelan u svetac zapovidni prošti puku, je li dobrovoljno svako selo ovoj naredbi. I da se potpišu na ovu knjigu, kako ju primaju; navistiv ju i podpisav da ju opet k nama vrate, a mi primiv iste naredbe da u statut poljički stavimo.« Bez obzira na to što je ovaj član u PS pisan u poodmaklim godinama novoga vijeka, možemo kazati da je on odrazom onih običaja koji su bili još izrazitiji u XV. st. i prije toga. Pitanje je sada da li je ovaj plebiscitarni oblik odlučivanja bio formalan ili stvaran, ali on je za nas nepobitan povijesni izvor koji govori o društvenim odnosima jednoga vremena kakva gotovo nigdje drugdje ne nalazimo.

Jedinstven je primjer u našoj srednjovjekovnoj povijesti i solidarna pravna institucija, tzv. »viće siromaško«, ozakonjena u Dodatku br. 6 PS, prema kojoj je, kako izgleda, bilo nužno i obvezatno braniti prava najsiromašnijih Poljičana, bez obzira na to kojoj je staleškoj kategoriji određeni siromah pripadao. Koji su razlozi da je došlo do formiranja toga »vića«, da li možda »zbog napetih klasnih odnosa...«⁴⁰ unutar poljičke društvene zajednice ili zbog nekih drugih uzroka, teško je za sada utvrditi. Iako je nepostojanje velikih razlika u bogatstvu stanovništva u Poljicima i vanjska opasnost nužno »djelovala na otupljenje klasnih oštrica i eliminiranje klasnih razlika«⁴¹, kako ispravno tvrdi Antun Cvitanić, to nam ipak ne daje pravo na zaključak da nije bilo otvorenog nezadovoljstva između didića i vlastele na jednoj i ostalog stanovništva na drugoj strani. Štoviše, držim da je tu i osnovni razlog postanka »vića siromaškog«, pa tvrdnja: »da je tupa oštrica još uvijek oštrica, a eliminiranje otvorenih klasnih sukoba nije isto što i

³⁹ F. Lukas: »O postanku Poljica«, *Srđ* br. 8, Dubrovnik 1908.

⁴⁰ B. D. Grekov: *Polica*, str. 127.

⁴¹ A. Cvitanić: »Slavenski pravni elementi...«, str. 39.

eliminiranje klasnih napetosti, koja je dovela i do toga da više siromaško na legalan način brani interese manje imućnih u odnosu na imućnije...⁴² sa-
svim ide u prilog ovom mišljenju.

U čl. 26. dolazi do izražaja solidarnost svih Poljičana da snose trošak u slučaju da stranac opljačka poljički teritorij ili pak da Poljičanin ubije drugog Poljičanina zbog namjere i djela za koja se drži da su uperena protiv poljičke zajednice: »I prijaše Poljica svi skupno, da ki koli bi Poljičanin ubio čovika ki bi ša na Poljica istinim zakonom u Poljicah da zlo učini, da togaj imaju sva Poljica platiti...«

Odredbe članova 19, 21, 25, 27, 28. i 29. PS veoma lijepo izražavaju jedinstvo Poljičana pri određenim oblicima odlučivanja: »I tolikoje odluči knez poljički sa svimi Poljici...« (čl. 19), pisan 5. kolovoza 1475. godine. »I prijaše (zaključiše, op. A. L.) Poljica, da četri vlastele i devet didić...« (čl. 21); »I ovoj primiše Poljičane svi općeno budući zajedno na okupu...« (čl. 25); »I primiše Poljičane sve jedno, da se ne ima nijedan Poljičanin ni more vezati za izvanjskoga proti Poljičanin što je iz plemenjšćine parnja...« (čl. 27); »I primiše Poljičani svi jedno...« (čl. 28); »I primiše Poljičani meju sobom...« (čl. 29.) itd.

U slučaju da Poljičanin ubije nekoga tko nije pripadao poljičkoj općini i to učini iz osvete, bio je zaštićen od svih Poljičana: »Ako li bi ubio Poljičanin izvanjskoga za krv pridnju, za toj imaju Poljica stati« (čl. 36c). Ako je ubojstvo izvršeno nehotično, kao što je zapisano u čl. 37c (»rvući se oba se i na sebi«), ubojica nije snosio nikakve troškove ni odgovornosti, već »toj plaćaju Poljica«.

Bez obzir na to da li je netko Poljičanin ili stranac, ako bi bio uhvaćen u krađi na tuđem imanju i tom prilikom ubijen, ubojica je također bio oslobođen odgovornosti kao i u prethodnom članu: »I jošće ako bi tko učinio krv mrtvu ili živu pri svom iman'ju, ali pri kući, a tko bi ga kreo, i tomu je tajer zakon... da ga Poljica plaćaju...« (čl. 37d).

»Plemenščini« kao osnovi kolektivizma u srednjovjekovnim Poljicima poljički zakonodavac je posvetio nekoliko članova u PS, znajući da će odredbama o »plemenščini« usput riješiti i ozakoniti niz drugih društvenih i gospodarskih odnosa. U opširnom 33. čl., koji regulira način međusobne diobe među braćom ili drugim dionicima pokretne i nepokretne imovine, kaže se da im je zajedničko sve, »... i dobro i zlo, i korist i šteta, i duzi komu su dužni i tko je njim dužan: to im je zajedno općeno, dokle se razdile, tada je svakomu svoj dio.« To znači da je jedan član neke poljičke obitelji bio oslobođen svog duga, jer je za njegov dug bila odgovorna cijela porodična zajednica kojoj je pripadao. Dioba »plemenščine« tog zajedničkog posjeda nije mogla biti izvršena po sudioništvu u njezinu obrađivanju, po starosti sudionika diobe, po osobnim zaslugama bilo koje vrste unutar te zajednice, već samo i isključivo po glavama: »Ako je plemenščina ima pojti na glave i ima biti mlajemu staro ognjišće...« I danas se u Poljicima i okolnim selima u susjedstvu Poljica sačuvalo običajno pravo da staro ognjište, ali ne i čitava kuća u kojoj je to ognjište, pripada najmlađem bratu.

Koliko je zajedničko odlučivanje o »plemenščini« dolazilo do izražaja, vidi se u čl. 36c PS. Da se do »plemenščine« mnogo držalo i da se o njezinoj diobi stvarno kolektivno brinulo, nalazimo potvrdu u čl. 49a: »Zakon o plemenščini jest ovaj: ča je stara baščina, ka je ošasta od prvih, oni tko ju drži,

⁴² J. Marušić: »O agrarno-pravnim pitanjima...«, str. 191.

ima ju radovati i uživati i ob njoj živiti; da nije podobno da ju kamo strati ni obrati brez velike nevolje, nego kako veli stari zakon i običaj: da ju ondi ojde, gdi je i zastao...«.

PS se suprostavlja samovoljnosti i nezakonitosti otuđivanja »plemenščine« od bilo kojeg člana zajednice. Poljičanin je doduše mogao otuđiti onaj dio svoje imovine koji je stekao kupnjom ili određenim zaslugama, ali ga zakonodavac upozorava da to učini u krajnoj nuždi — »... i u smrti i u život, ili mu za put ili za dušu...« — i da pritom bude što je moguće pravedniji ako bi tu stečevinu dijelio među svojim nasljednicima — »... nego samo nije tribi da jednom mimo drugoga prem sve na smrti ojde a drugoga sasvim uhlji, nego onako kako je dostojno i podobno, toj rekuć na smrti...«.

Prodavanje »plemenščine« ili bilo koji drugi način njezina otuđivanja nije bilo moguće potajno i zaobilazno, već po ustaljenom i zakonom određenom pravu prvokupa. »Plemenščina« se morala prodati »... svitlo, bilodano, i ponuditi prvo bližnjega svoga...« i tako da prodavač prethodno objavi svoju namjeru, zabilježeno je u čl. 51a PS. I zamjena dijela »plemenščine«, koja je bila dopuštena, morala se obaviti poštujući pravo ponude zamjene najbližem: »brate, ja ti ću dati utakam takejer zemje, zamini se sa mnom, togaj se ne može odbiti...« (čl. 52b).

Zajedništvo odlučivanja i o drugim pitanjima koja su u vezi s »plemenščinom« registrirano je u članovima 62. i 63. PS, poglavito odlučivanje o pravima na njen posjed.

Poljički zakonodavac nije samo statutarno regulirao norme u odnosu na zajedničke posjede — plemenštinu; on je isto tako u Statut uvrstio i one pravne odredbe koje će regulirati prava i odnose među »bližnjima«. Pripadnik poljičke zajednice koji bi iznevjerio, osramotio, oklevetao ili nanio slično zlo gospodaru (mislimo da pod pojmom »gospoda« zakonodavac nije mislio na poljičkog plemića, već na poljičku zajednicu općenito), bio bi progonjen, ali zbog toga njegova nedopuštenog čina ne smije »... nijedan bližnji nikoje zlo podleći, dapače njegovu dio vas, ili je plemenščina ili gibuće, gubi ga on i ima upasti u bližnjega...«. Ova primjerna kazna grešniku bila je istovremeno opomena i nagrada njegovu najbližemu, »... a taj zastoj, neka se nitkor ne uči takove hudobe i nečistoće činiti« (čl. 79).

U svakom poljičkom selu i »katunu«, tom izrazito »zatvorenom« krugu političkih, društvenih i ekonomskih odnosa, sloga i zajedništvo dolazili su do najuočljivijeg izražaja. I upravo zahvaljujući toj slozi u seoskoj zajednici možemo i moramo donositi vlastite sudove o zajedništvu koje je resilo drevna Poljica kroz stoljeća. Zatvorenost u vlastite granice svakog pojedinog poljičkog sela bila je, dakle, prepreka i spona na putu demokratičnosti i zajedništva u hijerarhijskoj društvenoj ljestvici od kućne zajednice do poljičke općine kao cjeline. Baš tu, unutar svakog sela, odvijao se čitav društveno-gospodarski život temeljen na poljoprivredi i stočarstvu kao dvama osnovnim oblicima proizvodnje. Stoka je bila isključivo privatna, ponajviše vlasništvo jedne kućne zajednice, i nije se smatrala zajedničkom kao pašnjaci na kojima se uzgajala, o čemu nam svjedoče (nažalost samo) tri člana PS (52a, 54a i 60a).

O pašnjacima, kojih nije bilo u izobilju, PS govori u devetnaest svojih članova pod različitim imenima: *ispasišta, ispaša, paša, spašići, pasišća, gaj* i slično. Pašnjaci su pripadali čitavoj pojedinoj seoskoj zajednici, bili su dakle kolektivno dobro za ispašu krupne i sitne stoke dotične seoske zajednice. Ipak PS, razlikuje dvije vrste pašnjaka — one nedjeljive, koji su se najčešće

nalazili na granici susjednih sela i bili zajednički iskorištavani samo za stoku tih dviju susjednih seoskih zajednica, s neograničenim brojem sitne i krupne stoke u svako doba godine.

Drugu vrstu pašnjaka, na kojima je mogla pasti samo krupna stoka u određeno doba godine, PS u čl. 59a naziva »gaji«. To su u stvari omeđeni šumoviti i travom obrasli prostori u krugu, koji su podpadali pod jednako vlasništvo svih članova jedne seoske zajednice. Član 59c predvidio je izuzetak pri iskorištavanju seoskog gaja, tj. težak iz susjedne seoske zajednice koji je imao svoju oranicu u susjedstvu toga gaja mogao je pustiti volove da pasu dok on preobuje težačku obuću. Za razliku od onih tzv. općih pašnjaka, gajevi su se mogli dijeliti na zahtjev ma kojeg člana rodbinske zajednice, pri čemu broj članova jedne rodbinske zajednice nije utjecao na površinu dobivenog prostora dijeljenog gaja, već se udio u prvotnoj matičnoj diobi po »vrvom« pravu uzimao za osnovu: »... a ča je gaj, to se ima diliti ovakoj i po ovi put: najprvo ako bi se znala krv i dio kako gre od plemenščine meju selom, po miri i po vrvi od baščine, tada ne bi tribi inoga ni inaka dilen'ja iziskivati od gajev, nego po pravoj vrvi i po miri od glav, i podvornice i plemenščine, kako godir gre vrv od baščine, tako ima i gaja dio pojti« (čl. 59a).

Ovakvo strogo držanje starih »vrvnih« principa pri diobi sasvim je razumljivo ako se ima na umu da su gajevi pored ispasišnih terena bili jedini pokriveni šumom, koja je Poljičanima služila ne samo za ogrjev već isto tako za gradnju kuća, prehranu stoke zimi i u druge svrhe. Valja napomenuti da pojedinac pa ni čitavo selo nije smjelo stvarati ili pošumljavati onaj teren koji nije bio gaj od starine, bez odobrenja kneza, sudaca i »puna dvora« (vidi čl. 56c).

Voda i putovi spadali su također u opće vlasništvo seoske zajednice. Kako su Poljica tek god. 1444. proširila svoj prostor do mora, odnosno u godini nastanka Statuta, a u vrijeme mletačkog vrhovništva, more se u PS nigdje ne spominje. Od ostalih voda čl. 80c PS poznaje »rike ali tekućice«, na koje su pojedini Poljičani imali i posebna prava ako im se zemljišna dionica nalazila uz obalu rijeke ili potoka: »... i čigova je godi dionica, rekući zemlja po brigi ali po kraju rike ali tekućice, tada kako godi drži dionica po kraju tako je njegovo do po rike. To je zakon stari.« Na tim zajedničkim vodama bilo je dosta mlinica, a dohodak od dobiti dijelio se na onoliko dijelova (pet) koliko je bilo sudionika, odnosno suvlasnika u gradnji; pravo upotrebe zajedničke mlinice isključivalo je broj osoba i njihov doprinos u gradnji, pa se odnosilo samo na materijalne dijelove, bez obzira na to koliko je svaki od tih dijelova imao vrijednost. Stoga je Barada bio u pravu kada je u svojoj »Starohrvatskoj seoskoj zajednici« (str. 77) napisao da se tu radi »slično kao i pri udjelu u diobi općina (zajedničke imovine, op. A. L.): osobe kod tih dioba nisu se uzimale u obzir nego stvarni zemljišni dio u prvotnoj matičnoj diobi plemenščine, tako i kod iskorištavanja mlinica, stvarni dio gradnje«.

Dosta sličnosti bilo je i s putovima u Poljicima. Oni su bili zajedničko dobro svih Poljičana, kako onaj put »općeni veliki« kroz sva Poljica, tako i onaj seoski »gomnik« pojedine seoske zajednice, pa oba »... imaju biti slobodni svakomu« (čl. 101. PS), a brigu o pravcu njihova trasiranja i gradnji vodila je poljička općina, kako je rečeno u članu 13. PS. Na tim zajedničkim putovima nikada se nisu ubirale nikakve daće (cestarina, putarina, mostarina...), kao primjerice na onima izvan Poljica, gdje su se plaćale daće onima preko čije su zemlje (kraljeve ili feudalčeve) putnici prolazili, a to još jednom potvrđuje da u srednjovjekovnim Poljicima nije bilo neposrednih poreza.

ORGANIZACIJA VLASTI

Način i oblik organizacije vlasti u Poljicima kakve nam je sačuvao Statut i drugi izvori od XV. st. pa nadalje mogu biti potvrdom ili negacijom svega onoga što je prethodno rečeno o društveno-gospodarskim prilikama vremena o kojemu ovdje govorimo. Baš u toj konstelaciji društvenih odnosa trebali bi podleći još većoj sumnji ili dobiti na svojoj vrijednosti sve znanstvene teorije i tvrdnje, počev od one da su Poljica bila od početka i ostala do kraja svoje zasebnosti strogo feudalna društvena zajednica — do one da su poljički anti-feudalni odnosi bili ako ne osnovni poticaj, a ono svakako čvrst oslonac i polazište na kojemu je Thomas More gradio svoje velebno djelo »Utopiju«.

Prije nego su znanstvenici imali PS u rukama, nisu bili u stanju da bilo što odrede o oblicima organizacije vlasti u Poljicima, o narodnom suverenitetu, društvenoj demokratičnosti, autonomnosti prema susjedima itd. Pa i pored toga što nam je PS najsigurnije povijesno vrelo za poljičku prošlost (ali nažalost samo za razdoblje od 15. do 19. st.), organizacija vlasti i ostali unutrašnji odnosi prije toga vremena i dalje će ostati teren za znanstvena istraživanja. Preostaje nam dakle samo sigurna, na povijesnim izvorima zasnovana analiza ove problematike od god. 1444, tj. od onda kada su Poljica priznala mletački suverenitet pa nadalje. Međutim, budući da je PS samo razrada i prilagođivanje do tada nepisanom običajnom pravu u Poljicima, nećemo pretjerati kažemo li da nam upravo taj pisani kodeks običajnog poljičkog prava, kako već rekosmo, baca svjetlo na svekoliku društvenu i gospodarsku problematiku, pa prema tome i na organizaciju vlasti u Poljicima, najmanje stotinjak godina prije svoga postanka.

Prema podacima Statuta poljička samostalnost i zasebnost u odnosu na Mletačku Republiku i dan-danas počiva na nedovoljno utvrđenim činjenicama. Jesu li Poljica priznavala mletački suverenitet a ipak birala svoje organe vlasti pod kontrolom Republike, ili su ona bila samo zaštitni pojas Mlecima od Turaka, pa su dobrosusjedski odnosi između Mlečana i Poljičana zadovoljavali jednu i drugu stranu, pitanja su koja još uvijek tragaju za odgovorom. Čini se ipak vjerojatnijom mogućnost obostranog sporazuma, prema kojemu su dobrosusjedski odnosi uz određene mletačke nadležnosti u Poljicima bile korisnije za obje strane, jer ratovanje protiv Poljica u vremenu i prostoru kada su Turci bili najbliži i najjači Mlečanima nikako nije moglo ići na ruku. A teorija da moćnim Mlečanima ne bi uspjelo savladati Poljica, pa su znajući za to i pristupili pregovorima, ne pristaje nikako uz ozbiljna povijesna razmatranja. Za vjerodostojnu ocjenu mletačko-poljičkih odnosa krajem druge polovice XV. st. najbolje nam može poslužiti sporazum koji su poljički predstavnici sačinili sa splitskim knezom 29. siječnja 1444. god.⁴³, prema kojemu su Poljica priznala mletačko vrhovništvo zadržavajući i dalje za sebe unutrašnju organizaciju vlasti i sve javne poslove na području Poljica. Na čemu se još temelje ove tvrdnje.

Već u čl. 1. PS, gdje se kaže da »valja vazimati kneza ki je gospodinu viran...«, izražena je mogućnost da Poljičani pri svakom izboru kneza nisu imali slobodne ruke, štoviše, poljički knez je za neko duže vrijeme, kako ćemo vidjeti, bio biran iz redova mletačkih patricija u Splitu i tako sigurno »gospodinu viran«. Svatko bi pomislio čitajući početak čl. 1. kako je izbor

⁴³ T. Erber: »La Contea di Pogliza«, *Anuario Dalmatico* II, Zara 1886, str. 55; Pivčević: *Povijest Poljica*, str. 43.

vrhovnog izvršitelja vlasti u Poljicima isključivo pripadao Mlečanima. No odmah iza toga slijedi »a Poljicem ugodan«, što je nedvojben dokaz da je Poljičanima pri izboru kneza pripadala odlučna riječ. Jer mletačku kandidaturu kneza Poljičani nisu morali prihvatiti sve dok predloženi kandidat nije bio »Poljicem ugodan«. Time smo utvrdili dvoje: a) mletački suverenitet nad Poljicima ozakonjen je već u čl. 1. PS odakle se razgovijetno razabire da Mlečani predlažu Poljičanima svoga čovjeka za kneza, i b) odluku o njegovu izboru donose sami Poljičani na »Općenom kupnom zboru«, a za funkcije koje će knez obavljati odgovoran je direktno svojim biračima — Poljičanima. Osim toga, u traženju svojih prava Poljičanin se nije smio nikome obratiti prije negoli se obrati »Stolu« poljičkom, što ukazuje na to da su i prvu sudsku instanciju držali Poljičani: »I zakon je poljički da se mora priti Poljičanin jedan drugoga, nego najpri na poljičkim stoli . . .«, a isto tako nitko drugi ne može tužiti Poljičanina za spor nastao zbog zemlje koja se nalazila u Poljicima doli poljičkom »Stolu«: »Ni ini čovik nijedan ne more priti Poljičanima indi, nego na stoli poljičkom.. A to je iz zemlje, ka je u kotari poljičkom« (čl. 4a).

Ovi primjeri dovoljan su dokaz koliko su Poljica bila samostalna u doba mletačkog suvereniteta, a primjeri iz novije povijesti, sadržani u PS, nisu nam potrebni za potporu spomenutim dokazima.

Podijeljena na dvanaest sela, doduše zasebnih administrativno-teritorijalnih jedinica, no ipak u svakom pogledu povezanih, Poljica su predstavljala svojevrsan unikum sa svojim biranim organima vlasti. Kako je teritorijalna podjela bila osnova pri biranju na funkcije organa vlasti, to je čitava vlast, koja je isključivo pripadala narodu, bila adekvatno i organizirana u zajedničke i lokalne organe.

Najviši zajednički organ vlasti bila je *Narodna skupština*, kontrolor i naredbodavac svih najvažnijih događaja, ali samo u izvanredno bitnim i važnim slučajevima od općeg interesa, koju su sačinjavali svi žitelji Poljica, pa čak, kako vidjesmo, ponekad i kmetovi (čl. 23a). Dajući odgovor o zajedništvu i slozi Poljičana, dali smo istodobno i odgovor na pitanje tko je sve sačinjavao poljičku Narodnu skupštinu: »čitava općina poljička« (čl. 24); »knez poljički sa svimi Poljici« (čl. 19); »I ovoj primiše Poljičane svi općeno budući zajedno na okupu . . .« (čl. 25); zatim članovi 26, 27, 28, i 36g gdje je određeno da »... imaju tirati Poljica bracki . . .« onoga stranca koji bi ubio Poljičanina, a napose čl. 47: »... Lito gospodnje 1476. miseca novembra na dan 20. na Vracih, budući Poljica skupno, primiše i uzakoniše i u svoj statut zapisaše . . .«.

Točno je naime da se Narodna skupština u PS nigdje ne spominje izričito pod tim imenom, ali je nesumnjivo da se formulacije u spomenutim članovima Statuta odnose na jedan sveopći narodni skup koji u svojoj nadležnosti imao, pored spomenutoga, i izglasavanje i konačno donošenje najvažnijih poljičkih zakona — statuta — i često novoprerađenih njegovih članova. Narodna skupština je npr. određivala i mjere za živežne namirnice, što se vidi iz čl. 90: »Ima biti u Poljicah vazda mira stara . . . odlože ako bi se ča ino Poljica dogovorila tere učinila jedno, ča binjim bolje viditi.«

Općeni kupni zbor, tako se u PS naziva drugi po redu vrhovi organ vlasti, koji se, za razliku od Narodne skupštine, češće sastajao, a redovito svake godine na dan 23. travnja (Jurjevdan) da bi sumirao rezultate rada starih i izabrao nove organe. Ranim jutrom 23. travnja, pošto bi seoski zborovi izabrali

svoje seoske (katunarske) glavare, oni bi poslije podne pošli u Gata na »općeni kupni zbor«, koji se održavao pod Gracem u blizini crkvice sv. Jurja, poljičkog zaštitnika, na prostranoj ledini koja je bila zajedničko dobro i upravo namijenjena za održavanje svih važnijih poljičkih skupova. Najvjerojatnije je da je na tom mjestu postojala i kamena stolica na kojoj je poljički knez (od XVII. st. zvan »knez veliki«) sjedio okružen svojom svitom: vojvodom, činovnicima (»prokaraturima« i »kančelirom«) seoskim katunarima, crkvenim poglavarom, poljičkim svećenicima, a ako bi se donosili težački zakoni, »došli bi ovamo kmeti«⁴⁴, kaže A. Pavić. Budući da nijedna isprava nije do sada potvrdila Pavićevo mišljenje, pitanje nazočnosti kmetova na »općenom kupnom zboru« ostaje i dalje dvojbeno, možemo kazati — nevjerojatno, pa bismo kao punopravne sudionike »Općenog kupnog zbora«, sigurne i jedine, mogli držati samo poljičko plemstvo i one seoske delegirane predstavnike — katunare. Ako bismo se oslanjali na ispravu od 20. srpnja 1756, kada je za kneza izabran Ivan Pavić, ne bismo na njoj mogli temeljiti spomenutu postavku, ne samo vremenski, već i sadržajno, jer se tu kaže da je održan »zbor svih poljičkih plemića ispod Graca... sa dvanaest knezova katunskih... u kome su samo plemstvo i gospoda...« bili punopravne osobe za predlaganje i izbor kneza i dva prokaratura ili suca. Ako se ima na umu da su seoski predstavnici morali poći na »Općeni kupni zbor« spomenutoga 23. travnja, to je njihovo sudioništvo u izboru zajedničkih organa vlasti bilo više nego sigurno. Da su došli kao pasivni promatrači, Statut bi to, sasvim sigurno, i drugačije zabilježio. Ovako, sa svojim punopravnim udjelom na zboru suvereno su zastupali, kao delegati, svoju izbornu jedinicu — seosku zajednicu. Valja k tome dodati da ti seoski (katunski) delegati nisu morali biti pripadnici plemstva (vlastele ili didića), pa eventualno njihov izbor u sastav poljičkog »Stola« nije bio moguć, osim ako je točno, kako neki pretpostavljaju,⁴⁵ da je možda i seoski delegat — neplemić mogao postati poljičkim vojvodom. Bilo kako bilo, činjenica o delegatskom načinu biranja i zastupanja slobodnog seljaštva na »Općenom kupnom zboru« u srednjovjekovnim Poljicima jasna je i danas kao i u 15. st. kada se primjenjivala.

Treći poljički organ vlasti, »Stol« ili »Banka«, kako ga je zvalo drugo mletačko vrhovništvo, kao vrhovni, izvršni, upravni i sudbeni organ vlasti za sva Poljica, bio je redovito biran na »Općenom kupnom zboru« 23. travnja s ograničenjem vlasti na godinu dana, a u iznimnim slučajevima produživan mu je i za naredne godine. Poljički »Stol« ili »Banku« sačinjavali su: veliki knez, vojvoda, kančelir, četiri prokaratura ili suca, i naposljetku »pristav« kao administrativni funkcionar i pomoćni organ »Stola«. Poljički »Stol« nije imao, isto kao nijedan drugi kolegijalni organ vlasti, stalno mjesto boravka, već je svaki od njegovih članova, obavljajući svoju dužnost, obilazio Poljica prema potrebi i utvrđenom redu: vojvoda se brinuo o redu, miru i vojnoj spremnosti za obranu Poljica, »prokaraturi« su obavljali odvjetničku i sudbenu dužnost, »kančelir« je čuvao »škrinjicu«, pratio poljičkoga kneza i sakupljao »osnove«, bilježio i formulirao najvažnije odredbe donesene na raznim skupovima.

Prvo i odlučujuće mjesto među funkcionarima »Stola« i uopće u poljičkim zajedničkim organima vlasti pripada s razlogom »velikom knezu«, tom izvršnom organu i predstavniku poljičke zajednice. »Veliki knez« bio je i

⁴⁴ A. Pavić: »Prinosi...« str. 90—91.

⁴⁵ F. Čulinović: »Državnopravni položaj...«, str. 57.

vrhovni predstavnik čitave župe Poljica i najviši egzekutivni i pravosudni organ. On sam nije donosio legislativne akte za Poljica, ali je predsjedavao »Općenom kupnom zboru« i Narodnoj skupštini Poljica, gdje su se donosile općeobavezne odredbe za čitavo poljičko područje. On je ujedno bio i drugostepeni sudski faktor (druga žalbena instancija), jer mu je pripadalo pravo rješavanja žalbi Poljičana protiv odluke »Općenog kupnog zbora«.46 Kroz cijeli PS, pa i ondje gdje se izričito ne spominje, osjećala se uloga poljičkog kneza kao značajna i moćna, a njegova prava i dužnosti ostali su gotovo nepromijenjeni tijekom čitave poljičke povijesti.

Sam spomen poljičkog kneza u čl. 1. PS doveo je do kontradiktornih stajališta o nastanku prve redakcije toga kodeksa. Na temelju teksta »prvi zakon poljički jest vazimati kneza od gospodina, ki je gospodinu viran, a Poljicem ugodan...« neki povjesničari47 došli su do zaključka da je prva redakcija PS nastala tek pod mletačkim vrhovništvom nad Poljicima, god. 1444. ili kasnije, a da pritom nisu uzimali u obzir čestu pojavu prepravljavanja i renoviranja dijelova Statuta, poglavito onda kada su Poljica morala priznati vlast tuđina, na što je već odavno upozorio V. Jagić. Ali čl. 1. PS postao je još sporniji zbog riječi »obirati tri krat«. Matić i Grekov »obirati« prevode s glagolom »skupljati«, što bi značilo da je knez sakupljao svoje jednogodišnje, zakonom utvrđene prihode, obavljajući tako dužnost pristava. Još je neprihvatljivije prevoditi riječ »obirati« glagolom »birati«, što bi značilo da je poljički knez bio biran tri puta »do godišća«. Prema jednom ugovoru od 3. ožujka 1444. god., koji je Tulio Erber tiskao u svojoj »La Contea di Poglizzia«, na str. 113. stoji: »Običaj je Poljica da uzimaju za svoga kneza splitskoga plemića, koji se sviđa Signoriji, i koji je privolom splitskoga kneza (Conte) njima odan, i to za jednu godinu; i on mora ići triput među njih da sudi, a od suda ide plovica knezu, a polovica trima sucima, a pristavu koji je s njima desetina. Knezu svake godine devedeset ovnova, ili za svakog ovna trideset dva solda.«

Ivan Bulić je na osnovi ovoga ugovora i čl. 1. PS došao do približno ispravnog zaključka »da dakle riječ ‚Obi...‘ ne može da bude ‚obirati‘ nego obilaziti (pohoditi) i slično«.48 Ovu Bulićevu nedorečenost ispravno je završio Z. Junković kada je kazao: „Knez je, dakle, bio biran jednom na godinu, ali je tri puta godišnje morao ići među Poljičane da čini pravdu“.49

Nije manje nejasan ni član 64. PS prema kojemu je poljički knez, obilazeci Poljica, rješavao žalbe Poljičana protiv odluka »Općenog kupnog zbora«. Zbog njegove važnosti donosimo ga u cjelini: »Tko se ne bi kuntentao (složio, op. A. L.) o odluci, ča dopita kupan zbor Poljic, voljan se je dvignuti i apelati pri kneza poljičkoga, kad ide; a u njegovi volji stoji do drugoga zboru, ako se hoće apelati. Ako li je o knezu, kada knez poljički gre okolo, ondaj ča dopita, ako bi se ka strana kuntentala, voljan se je apelati prid gospodina kneza splitskoga; i u njegovi volji stoji do tretjega obroka, ali će se apelati ali ne.«

Po ovoj statutarnoj odredbi poljički knez, kako se vidi iz teksta, nije bio zadnja instancija u donošenju rješenja žalbi, jer ako se stranka koja se žali ne složi ni s odlukom kneza, pravo žalbe na posljednju instanciju — »go-

46 F. Čulinović: N. dj., str. 56.

47 I. Božić: »Poljica XV—XVII veka«, str. 113—124.

48 I. Bulić: *Narodne novine*, Zagreb 1934, str. 107—109.

49 Z. Junković: (vidi *Poljički zbornik* I, str. 105).

spodina kneza splitskoga« — bilo joj je omogućeno, ali opet ako dopusti knez poljički »... i u njegovoj volji stoji do tretjega obroka (ročišta, op. A. L.), ali će se apelati ali ne«.

Komentirajući ovaj veoma bitan član PS, F. Čulinović misli da je »odredba st. 2. čl. 64. Poljičkog statuta nastala u uvjetima kada su Poljica više trebale Veneciju i morali računati s njenom benevolentnošću«. Osim toga, nastavlja Čulinović: »Prema općoj konstrukciji pravosuđa u Poljicima, veliki knez nije imao takva prava«,⁵⁰ kakva čitamo u čl. 64. PS. Ja se s ovim tumačenjem ne slažem ne samo u onom dijelu gdje se govori da je ova »odredba st. 2. čl. 64. PS« mogla nastati kasnije, što i nije u ovom slučaju bitno jer smo kazali da su i funkcije i dužnosti poljičkog kneza, prema raspoloživim povijesnim izvorima, bile tijekom cijele poljičke povijesti gotovo nepromijenjene. Drugo je i mnogo važnije pitanje da li je poljički knez bio posljednja instancija u poljičkom pravosuđu, odnosno protivli li se sadržaj spomenute odredbe čl. 64. zaista i »općoj konstrukciji pravosuđa« u Poljicima i, naposljetku: da li je konačna odluka rješenja žalbe zaista pripadala »gospodinu knezu splitskom«? Prva, druga i treća mogućnost čini se da su bile moguće, prisutne i opravdane. Zar na primjer u starijoj i novijoj povijesti nemamo obilje primjera da je šef države (kompariramo s knezom u Poljicima) osoba kojoj pripada posljednja riječ u rješavanju žalbi. Nema isto tako razloga sumnjati u sadržaj odredbe da splitski knez nije bio nadređen poljičkom knezu u pravosuđu, naravno u vremenu kada je Venecija »držala« Poljica. Jer, kada Venecija ne bi imala bar onoliko vlasti nad Poljicima u pravosuđu koliko joj daje upravo čl. 64, onda ona ne bi imala uopće nikakve vlasti, a poljički knez ostao bi i dalje vrhovni sudac Poljica, kao što on to i jest jer o njemu na kraju ovisi hoće li se netko žaliti ili ne na »kneza splickoga«. Ona odredba da »u njegovoj vlasti stoji do tretjega obroka, ali će se apelati ali ne...« može značiti da je on samo savjetodavna i poštujuća instancija prema svom pretpostavljenom splitskom knezu (mletačkom guverneru u Splitu).

Bilo kako bilo, poljička suverenost i zasebnost u upravi i sudstvu ovim ne bi bila poremećena ni osjetno ugrožena, već u stanovitoj mjeri ograničena otkako su Mlečani god. 1444. slali za poljičkoga kneza splitskog vlastelina, isto kao što je bila ograničena i za Anžuvina, kada su oni u Poljicima imali svoje predstavnike Rajčiče i Dražojeviće.

Za sada nam nije poznato nijedno ime poljičkog kneza od sredine 14. st., tj. od vremena dolaska »ugarske vlastele«, do mletačkog god. 1444. Sasvim je sigurno da su se u tom vremenu kneževskom časti dičila samo »ugarska vlastela«, koja će nakon 1444. ustupiti mjesto »velikom knezu« iz Splita, za kojega se nije tražila suglasnost iz Venecije zbog nepotrebnog troška, kao što primjećuje I. Božić u raspravi »Plemeniti ljudi Poljičani u XV veku«.

Pretkraj 15. st. sačuvala su nam se nažalost samo dva imena knezova poljičkih: Ivan Petrović (1499.) i nasljednik mu Marijan Grgurić god. 1500.

Poljički su knezovi svečano obučeni (crveni ogrtač podstavljen krznom, ljubičasta ječerma, krznena kapa i mač o pojasu) tri puta godišnje obilazili Poljica »dijeleći pravdu« njezinim stanovnicima, bez obzira na to bio knez poljički ili »splicki«.

⁵⁰ F. Čulinović: »Državnopravni položaj...«, str. 57.

Knežev izbor da upravlja Poljicima godinu dana, od jednog do drugog Jurjeva, mogao je biti i obnovljen. Svakako da su u tome odlučivalc zasluge stečene u protekloj godini.

Seoski i katunarski zborovi, izabravši svoje predstavnike za sudjelovanje na »Općenom kupnom zboru«, uputili bi se poslije podne 23. travnja s ostalim plemstvom da na ledini pod Gracem izaberu velikoga kneza i ostale članove »Stola«. Dotadašnji bi se knez najprije zahvalio prisutnima na pomoći ukazanoj za vrijeme njegove jednogodišnje vladavine, zatim predao pristavu ključeve od »škrinjice«, a onda bi obojica pošla pred crkvenog poglavara — izaslanika splitskog nadbiskupa — koji bi se skupu obratio riječima: »Sada više mi nemamo kneza«.

Izbor novoga kneza imao je vjerojatno istu proceduru kao i onaj pri izboru malih seoskih kneževa — katunara, stavljanjem kamenčića na razastrtu kabanicu jednoga od dvojice predloženih kandidata. Eventualno bi pri jednakom broju glasova vikar svojim glasom odlučio o novom kandidatu. Nakon izbora vikar i pristav predaju novome knezu »škrinjicu«, a barjak sv. Jurja novoizabranom velikom vojvodi. Postavši tako velikim knezom, knez je prema poljičkom običaju tri dana gostio novimenovanu vladu i ostale sudionike zbora (saznajemo od A. Pavića), a njegov izbor simbolizirao bi najviši jablan u Poljicima uspravljen pred njegovom kućom. Istovremeno bi se dva poljička plemića uputila u Mletke (a možda samo do Splita) da im Signoria potvrdi do tada uživane povlastice. Posljednji poljički knez Ivan Čović bio je izabran god. 1807.

O »vojvodi« kao glavnom zapovjedniku poljičke vojske, koja je otprilike brojila 600—1200 ljudi (dakle 10% poljičkog stanovništva), čl. 20. PS kaže: »A tko je vojvoda poljički da nima nijedan danjak davati odlože desetine tere vraždu tere kada se Turkom harač daje. Od togaj ne može se prostiti, a ino sve da mu je slobodno svakomu vojvodi.« Ovaj član PS mogao je biti napisan u vremenu tursko-mletačkog rata (1463—1479), kada je turski pritisak osjetno porastao na sve mletačke posjede, pa dakle i na Poljica. Nedostatak izvora ne daje nam pravo zaključivati o tome da li je u XV. st. vojvoda bio izborno lice na godinu dana ili je pak tu čast nosio na kraće vrijeme čovjek zadužen za pothvate u ratu. Prvi poznati vojvoda, Juraj Georgius,⁵¹ spominje se u zemljišnom sporu s Ivanišem Nelipčićem (1429—1430). Kada su 1503. god. Poljičani ponovo za kneza birali čovjeka iz Splita, ostalo im je da iz svojih redova, bez ičijeg utjecaja, biraju vojvodu, kao zamjenu »velikom knezu«.

»Kančelir« u Poljicima do kraja XV. st. nije bio izborno lice, birano na Jurjevdan, kada i ostali članovi »Stola«, već je tu dužnost povremeno obavljao jedan od članova »Stola«. God. 1485. Poljičani su odlučili da biraju stalnoga »kančelira«. O tome čl. 48. Statuta kaže: »Lito od porožen'ja Isukrsta 1485. tekuće, miseca juleja, dan 28. ovoj primiše Poljica da imaju držati kančelira općenoga, koji ima imati na svako godišće ovan 20 ali za svakoga ovna bolanač 39...« Kančelir je imao svoju plaću i bio oprostjen od svih daća osim turskoga harača (čl. 48), što upućuje na činjenicu da je ovaj porez Turcima (umetnut u Statut kasnije, a nikako prije 1514. god., kada su Poljica počela plaćati harač) plaćao svaki pripadnik bilo kojega poljičkog staleža.

⁵¹ Vidi: Suplemento ... XXXI, no 3—5, 3—14.

»Pristavi« su oni po kojima se prema zakonu šalju pozivi i traži pravo i koji obavljaju sve druge stvari i poslove među ljudima u vezi s porotnicima, prodajom, ugovorima i svjedocima« (prijevod čl. 67a PS).

I na kraju valja naglasiti da se nijedna odluka poljičkog »Stola« nije mogla donijeti ako o tome nisu bili suglasni svi članovi, koji su prethodno o svemu detaljno vijećali. I suđenje kojim su rukovodili »prokaraturi« obavljalo se kolegijalno. Odluke i presude poljičkog »Stola« morale su redovito biti ovjerene poljičkim pečatom i kančelirovim potpisom prije nego je to učinio poljički knez.

Što se pak tiče lokalnih ili mjesnih organa vlasti u svakom pojedinom poljičkom selu ili »katunu«, izvori kojima raspoložemo poznaju samo »katunarski zbor« i maloga kneza ili »katunara«. Ono što su »Općeni kupni zbor« i »veliki knez« predstavljali za sva Poljica, to su »Katunarski zbor« i »knez« predstavljali u pojedinu mjestu. Podjela funkcija po načelu autonomnosti osiguravala je samostalnost i povjerljivost lokalnim i zajedničkim organima vlasti, od kojih su posljednji stalno bdjeli nad prvima i tako održavali zajedništvo svih članova poljičke zajednice.

Izbor se, kako rekosmo, za lokalne organe vlasti obavljao istog 23. travnja prije podne u svakom katunu, a prijedlog za imenovanje »malog kneza — katunara« davao je redovito crkveni poglavar — vikar, zastupnik splitskog nadbiskupa. Nije nam, nažalost, poznato jesu li uz maloga kneza i katunarski zbor postojale još neke izborne funkcije namijenjene za pripremanje, normalno održavanje i administrativno vođenje svega onoga što se na tim zborovima zbivalo. Naša pretpostavka o mogućnosti postojanja takvih lica nije za odbacivanje, tim više ako se zna da su česti i svakovrsni unutarseoski sporovi bili preobilni samo za jedno lice — katunara. U XV. st. pouzdano se zna (čl. 58) da je seoski knez raspolagao čitavim selom, a njegova funkcija nije bila ograničena, nego ju je predavao potomstvu u nasljeđe.

Iz ovoga što je do sada pokazano i što se temelji na izvornom materijalu (PS u prvom redu) može se konstatirati da je narod u Poljicima tijekom srednjovjekovne povijesti imao zaista demokratski, neposredan, svim stanovnicima Poljica pristupačan i plebiscitarno statutom zagarantiran oblik sudjelovanja u manje-više svim pitanjima bitnim za njegovu egzistenciju; da su Poljica imala svoj, kako veoma zgodno reče F. Čulinović »politički narod«, a određeni protektorat vanjskih sila nad tom zajednicom (Venecije u prvom redu) nije osjetno ugrozio narodnu suverenost, pa tako ni teritorijalni integritet Poljica, u kojima su se, kao gotovo nigdje, nesmetano mogli odvijati baš onakvi društveno-gospodarski odnosi kakve poznajemo prema podacima Poljičkog statuta.

Summary

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF SOCIAL RANK AND SOCIO-ECONOMIC RELATIONS IN THE MIDDLE AGES IN POLJICA

Ante Laušić, Centar za istraživanje migracija, Zagreb, Ilica 44

The principality of Poljica (župa, commune), in recent times called also republic, was formed in the latter part of the Middle Ages on the eastern coast of the Adriatic i. e. around the Mosor mountain. By Napoleonic decree in 1807 this small principality lost its century-old freedom and independence. In this relatively small area (circa 250 sq. km), Croatian inhabitants lived from the moment of their migration to the Adriatic. Here they developed specific forms of socio-economic relations found nowhere else in that time period.

On the basis of the Poljica statute (15 th century), and preserved, credible documents, we come to the conclusion that the population of this principality was divided into three social categories: the *nobility* (»didići« and »vlastela«), *free peasants* and *serfs*. Between these three categories there were no legally established barriers as regards to social, economic and political rights and duties. Although the nobility carried political authority, free peasants could enter into the nobility and serfs could, with time, attain the status of free peasants.

We consider that the fundamental (smallest) socio-economic community consisted of parents and their children, regardless of their number. After the collapse of this community with the arrival of the third generation, i. e. grandchildren, new households were formed. These make up the *village community* in which mobile possessions lose their communal characteristics, while immobile possessions, mainly land, maintain forms of collectivism. The latter are the so-called »plemenštine« which all community members can use and divide on the basis of the first division among brothers-by-land (vrвна braća) i. e. free inhabitants of the entire Poljica.

The theory that certain elements within the framework of socio-economic relations in Poljica are remnants from the Original community is not acceptable. They are rather the products of geopolitical and economic factors existing in Poljica from the time of Croatian settlement until the loss of independence.

The deterioration of familiar-tribal structures and development of relations of private ownership proceeded rather slowly, preventing the development of such feudal relations which characterized arenas outside of Poljica.

Democratic social relations, decision making via massive plebiscite, division of functions in political bodies on a territorial basis, independent administration, courts etc. are all aspects of a reality which we shall not find in any other hand, all these characteristics, however much they serve as an example, hindered the further development of the social superstructure which stagnated at the level described by the written norms of common law in the Poljica statute. Due to this fact, medieval Poljica cannot be compared to other similar areas.

In order to discover the laws of collective life in medieval Poljica, it is necessary to examine relations within the fundamental social community, called the household (*kućna zajednica*). This task is very difficult since it is impossible to base one's results on original material.

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 15

ZAGREB

1982.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan
MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ,
Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni
rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu
SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja
poreza na promet proizvoda.

RADOVI 15

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Mr *Dragica Malić*

Korektor
Dunja Pavličević

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

- ANTIC mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb.
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
BUDAK Neven, Filozofski fakultet, Đ. Salaja 3, Zagreb.
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb.
LAUŠIĆ mr Ante, Centar za istraživanje migracija, Ilica 44, Zagreb.
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
MIJATOVIĆ Anđelko, Palmira Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb.
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU Zadar, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar.
POPOVIĆ mr Štefanija, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
ROKSANDIĆ mr Drago, Filozofski fakultet, Istorijски seminar, Čika Ljubina 18-20, Beograd.
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb.
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.